

THEORY OF URBAN DESIGN

TEORIA URBANISTYKI

ERNESTYNA SZPAKOWSKA-LORANC

PhD Eng. Arch.

Cracow University of Technology
Faculty of Architecture
e-mail: eszpakowska@pk.edu.pl
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6182-5167>

OLHA KRYVORUCHKO

Prof. DSc PhD Eng. Arch.

Lviv Polytechnic National University
Department of Architectural Design and Engineering
e-mail: ola_kryvoruchko@ukt.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7643-4225>

JANA ZDRÁHALOVÁ

DSc PhD Eng. Arch.

Czech Technical University in Prague
Faculty of Architecture
Email: zdrahalova@fa.cvut.cz
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2539-1979>

NARRATIONS OF THE CITY'S PUBLIC SPACES

NARRACJE PRZESTRZENI PUBLICZNYCH MIASTA

ABSTRACT

Narrative in architecture is investigated increasingly often. The 21st-century's direct linking of architectural narratives with the urban space and the perceptions of its users, which influences the popularity of this space, is a research gap. This paper presents an original method for analysing spatial narratives in public urban interiors and demonstrates that architectural narrative is an important element of urban space. The comparative case study of Prague and Kraków examples is descriptive and contributes unique insights into the 'storytelling' of urban space. Five cases in Prague, Czech Republic, and Kraków, Poland, were studied using a mixed methods approach, combining spatial and functional analysis with literature and media queries, behavioural mapping, and Space Syntax, and then compared with each other in their respective categories, where applicable: Mariánské náměstí against Mały Rynek, the Holešovice Brewery against the Lubicz Brewery, and Lennon's Wall. In the study, the narrative potential of the spaces investigated is linked to social potential (against exclusion), functional flexibility, and the characteristics of a sustainable urban environment. The analyses identified the following architectural narrative types: historical, contemporary, tropes, costume, and informal. The method has application potential, but it can be further enhanced with questionnaires about the users' perceptions of space.

Keywords: public space, Prague, Kraków, architectural narrative, Urban space research method

STRESZCZENIE

Zagadnienie narracji pojawia się coraz częściej w dyscyplinie architektury. Bezpośrednie powiązanie narracji architektonicznej w XXI wieku z przestrzenią miasta i odbiorem jej przez użytkowników, wpływającej na popularność tej przestrzeni, stanowi lukę badawczą. Celem pracy jest wypracowanie metody analizy narracji przestrzennej w publicznych wnętrzach miejskich oraz wykazanie, że narracja architektoniczna jest istotnym elementem przestrzeni miasta. Porównawcze studia przypadków praskich i krakowskich mają charakter badania opisowego, uzupełniając dotychczas obowiązującą wiedzę na temat „opowiadalności” przestrzeni miejskiej. Przebadano pięć przypadków w Pradze i Krakowie metodą mieszaną, łącząc przestrzenno-funkcjonalne analizy z kwerendą literatury i mediów, mapowaniem behawioralnym i analizą space syntax: Mariánské náměstí na tle Małego Rynku, Browar holeszowicki na tle Browaru Lubicz oraz Lennonova Zed. W badaniach potencjał narracyjny wybranych przestrzeni miasta wiązany jest z potencjałem społecznym (przeciwdziałającym wykluczeniu), elastycznością funkcjonalną i cechami zrównoważonego środowiska miejskiego. Analizy pozwoliły na wyłonienie rodzajów narracji architektonicznej typu historycznego, współczesnej, tropów, kostiumu i narracji nieoficjalnej. Metoda ma potencjał aplikacyjny, ale warto ją uzupełnić o kwestionariusze odbioru przestrzeni przez użytkowników.

Słowa kluczowe: przestrzeń publiczna, Praga, Kraków, narracja architektoniczna, metoda badań przestrzeni miasta

1. INTRODUCTION

The architecture of the 21st century is characterized by a plurality of forms, stylistic tendencies and design methods. According to Antonio Monestiroli (2009), it is still searching for its representative forms, and the architect's task is to translate culture by means of various architectural languages. Simultaneously, in the New European Bauhaus, beauty is placed next to sustainability and inclusiveness as one of the three essential pillars of European space. It is understood as the search for contextual value in different disciplines of art and culture, changing reality, giving value to the experience of the community, integrating cultural and social values, (New European Bauhaus. About the Initiative, n.d.). In this context, architectural researchers are working to describe a phenomenon they refer to as architectural narrative (Psarra, 2009; Coates, 2012; Austin, 2020), although the concept of narrative in various media still remains ambiguously defined (Ryan, 2007), and the holistic method of examining it is lacking.

Based on Peirce's triadic model of the sign, object and interpretant, the relationship between constructed space and narrative is interpreted as an event or situation linked to place and story (Austin, 2020). The spatial narrative is articulated by forms, colours, lighting, textures, dimensions and scale, generates events and atmosphere in the space, and via 'pathways' and 'barriers' that convey its symbolism (Austin, 2020; Psarra, 2009). In such structured presentation of a story, selecting and arranging spatial means allows the intended impressions to be evoked in the viewer in temporal succession (Cobley, 2001, p. 3; Bordwell, 1985).

The feature of narrativity is also given to urban space (Coates, 2012). The narratives of a city's public spaces — which, unlike literary or film narratives, are not linear, are sensed through materials, scale, temperature, lighting effects, movements, sounds, smells (Austin, 2020). These elements are augmented by so-called explicative messages: graphic cues, descriptions, commemorative plaques, audio guides, etc., and actions of the authorities and media (Ryan, Foote and Azaryahu, 2016; Kaczmarczyk, 2017).

Henri Lefebvre (1991) by distinguishing perceived, experienced and imagined (conceptualized) space in the triadic concept of space production, raised the concept of rhythmanalysis — the simultaneity, the continuity of time and space through the rhythm of social practices. This introduction of different, individually perceived times into the

space of the city provides a pretext for a discussion of the built fabric as a path of events. At the same time, literary means of narrative research and architectural studies of form are not sufficient to conceptualize a method of analysing the narrative of city space.

1.1. Goal of the paper

This study presents an original method for analysing spatial narrative in public urban interiors, and demonstrates that architectural narrative is an important element of the city — especially in spaces with overlapping historical layers. The study is therefore descriptive, and adds to the state of the art on how urban space can be 'narrated'. The narrative potential of selected city spaces is linked to social potential (against exclusion), functional flexibility and features of a sustainable urban environment (e.g., such as walkability or inclusiveness). The study fills a research gap by linking the spatial narrative and its reception in the space of Central European (post-socialist) cities, which, to the knowledge of the authors, has not been previously explored.

1.2. Methods

This paper presents a comparative, multiple-case study conducted using qualitative and quantitative methods. The evaluation included structural, spatial factors, accessibility and function, and narrative means (explicit and implicit) used in urban planning and architecture (Austin, 2020; Coates, 2012), Space Syntax (Hillier, 1996), user perception of space verified by behavioural mapping — non-participant observation (Gehl and Svarre, 2021) — and social and traditional media queries (Chuan, Cheng and Poorthuis, 2022).

This method, in its original version, was used in an investigation of the public spaces of Kraków's cultural buildings (Szpakowska-Loranc, 2021), the author assessed spatial factors, use and perception of space. The method's development is presented in this study.

The mapping took place in October and November 2021, during three or four site visits, each lasting 15 minutes. As per the literature, visit dates were chosen so that air temperatures would be above 15°C and there would be no rain.

DepthmapX was used to perform a Space Syntax analysis, analysing the space for pedestrian traffic, within an 800 m (a 10-minute walk) radius of the building (Turner 2001, 2004). The so-called medium-resolution model was used (e.g., in cases of streets without clearly separate sidewalks). Overlapping case areas were put on one map.

1.3. Scope

For the study, cases in Prague were selected and compared with those in Kraków, as spaces of post-socialist cities that exemplified their specific characteristics, such as the lack of cohesion, vacant and neglected sites close to central areas, dilution of structures, monofunctionality, unfinished composition, mass housing complexes blurring the city boundaries, and spaces shaped under the influence of the post-socialist free market (Tichá, 2015; Nawratek, 2005). The choice of Prague was dictated by the spatial characteristics mentioned above and the actions of the city authorities together with researchers and local communities for the systemic and structural improvement of the city, included in strategies and continued in urban planning projects (Koucký et al., 2014).

The access to empirical data and open urban data resources in both cities was also important, as well as interviews with experts to select cases precisely. Criteria for the selection of specific cases were the size of the site giving the opportunity for behavioural mapping, the layering of architectural narratives, and the diversity of space types. Five cases were selected for detailed analysis: Mariánské náměstí in Prague, Mały Rynek in Kraków, Holešovice First Municipal Brewery in Prague, Lubicz Brewery in Kraków, as well as Prague's Lennon Wall.

1.4. Literature review

Narrative is increasingly often investigated in the discipline of architecture. This has been proven by the number of results for the search terms 'narrative' and 'architecture' (30 March 2023). As many as 1369 results were recorded in the Scopus search engine in the 'Arts and humanities' subject area, with the number of items gradually increasing since 2003. There were 1069 results in the Web of Science Core Collection in the categories 'Architecture', 'Urban Studies', 'Art', with a clear increase that started in 2005. Still, the direct link between architectural narrative in the 21st century and the urban space and the issue of user experience affecting the success of this space remains a research gap.

Narrative itself discussed in the context of urban space emerged in the 1960s, (Bizio, 2010). In urban research, two theoretical traditions formed its basis: structuralism, initiated by the Russian formalists and continued by structural semioticians and post-structuralists, and phenomenological-hermeneutic narrativism (Michalowska, 2014). The former is used to analyse structures and, in the urban space, generates questions about who conducts the architectural narrative and when, and what perspective they adopt. The

latter tradition translates the understanding of narrative to the plane of expressing human experience, the identity of the individual as a factor in constructing community (Michalowska, 2014). Narrative in architecture, when addressed as the metaphorical potential of forms, was very popular in Postmodernism — notably in the work of C. Jencks — and then largely abandoned as a study theme (Broadbent, Bunt and Jencks, 1980). Recently, there has been a return to investigating the 'narrative environment' — shaping space with scenographic means (Coates, 2012; Austin, 2020), meaningful exhibition spaces (Psarra, 2009), welding together the canvass of architectural theory storytelling, design process and education (De Bleeckere and Gerards, 2017). At the same time, architectural and urban planning, in addition to the environmental, functional, economic and political issues and pragmatic post-1990 approaches (Ellin, 1999), sees rising interest in aesthetics and heritage with its cultural values, as evidenced by the 2018 Davos Declaration 'Toward a High-Quality Baukultur for Europe' (Conference of Ministers of Culture, 2018).

In this context, architectural narrative makes it possible to position the built environment as a medium. It conveys cultural ideas through the layout of space, the materials used, and the formal reflection of human relationships and cultural purposes for which it is created in said space (Lyu, 2019). It is created in certain social realities, according to the thought processes of its creators.

Thus, the narrative of a city's space or a building is similar to that of literature — it is a sequence of events, a form of representation associated with their temporal and spatial succession, and the 'structure' of the work, i.e., a specific way of selecting and combining elements to produce the intended emotional effect in the viewer (Szpakowska-Loranc, 2019). At the same time, the determinants of these two media of communication, namely the narrator and the temporal sequence of events, are contested by some architectural theorists.

In the Polish architectural discourse, which forms the basis of the present reflections, the topic of narrative in architecture is primarily addressed in studies by Anna Maria Wierzbicka: either individually (Wierzbicka 2013, 2019) or collaboratively written (Pabich and Wierzbicka, 2023; Wierzbicka and Arno, 2022). In addition, it has featured in articles by Wojciech Bonenberg (2007), Andrzej Niezabitowski (2016) and Krzysztof Bizio (2010), among others. The aforementioned positions treat the category of narrative in a differentiated manner. Wierzbicka defines narrative in architecture as *the layer that binds meaning together; separate from the actual*

structure (Wierzbicka 2013), introducing the double voice of the actual ‘content’ — the structure and the ‘speech’ — the layer of meaning, similar to Benveniste’s differentiation of the layers of a literary work into an objective ‘story’ and a ‘discourse’, namely the narrator’s subjectively characterised speech.

Focusing largely on ecclesiastical and commemorative architecture, Wierzbicka creates her own method of investigating its meaningful transmission, based on the analysis of five aspects of the narrative conveyed by the space of the buildings: story (context, function, events related to the object), place (location in spatial and social context), time (creation and other important events), the creator of the narrative (his/her ideas, beliefs, intentions and sentimental connection to the place) and purpose (function with analysis of movable and immovable sacred elements) (Wierzbicka, 2013; Wierzbicka and Arno, 2022).

Bonenberg, on the other hand, focuses more on description and other ways of representing architecture (including graphic ones) — *narrating the object*. He defines architectural narrative as a set of *communicative events aimed at describing architecture* (Bonenberg, 2007: 8) and links it to the ‘negotiation’ of words or images, giving building storytelling a separate aesthetic category.

A different position was taken by Bizio, who focused on the meanings conveyed by a building’s structure and formal polemics by deconstructivists at the level of spatial solutions — understanding the category of narration of space in a more metaphorical manner (Bizio 2010).

Andrzej Niezabitowski’s article, on the other hand, is of polemical value (2016), in which the author demonstrates the analogy between architecture and ‘high’ literature (both are arts with a granular, hierarchical structure of elements, using meanings) and a number of discrepancies between these disciplines as media of communication. He mentions the issues of: The temporality of the novel and the ‘apparent’ temporality of the buildings as a result of the movement of the viewer, constructed from the signs of the literary text and the hitherto unrecognised units of meaning in architecture and the complex relationships between them (much simpler in the case of the sequential nature of the text and events in time), and the ambiguity of the message in architecture resulting from the emotional characterisation of connotative meanings and the content of the story being the same for all. As a result, the author explicitly refers to narrative in architecture as a metaphor based on an analogy to literary narrative (not always accurate), which, however, can act as a *scientific model to help*

understand the processes of semiosis and symbolisation (Niezabitowski, 2016: 17).

The problems demonstrated by Niezabitowski also appear in the global, narratological architectural discourse (Rakatansky, 1992; Parsons, 2009). The existence of the elements of time, narrator and ‘actors’ in the urban space in architectural narrative is subject to discussion, which — following, inter alia, Niezabitowski’s text — can become the basis for delimitation. Niezabitowski’s text, among others, may become the basis for delineating more literal and metaphorical ways of understanding urban narrative; semantically diverse, but within the framework of a ‘polyphony’ jointly ‘narrating’ urban space.

Metaphorically, contemporary architectural narrative is also related to the concept of time in urban planning and phenomenology that affects urban space (Szapowska-Loranc, 2016), as well as designer–viewer interactions, its work and user influence on space. While in literature Roland Barthes (1999) and Michel Foucault (1999) diagnosed the ‘death of the author’, the omniscient narrator and inviolable reality disappeared and the place of descriptive language was taken by the suppositional mode (Szapowska, 2013), in architecture the function of the creator — the ‘great creator’ was replaced with the ‘negotiator’. In urban narrative, on the other hand, one can doubt the existence of a basic actor of literary narrative, i.e. a single narrator in general. The cities of the 21st century are ‘written’ by at least a hybrid group of ‘actors’ (Czarniawska-Joerges, 1997).

The pluralism of voices narrating the city is presented by Michalowska (2014), giving two authoritative typologies of urban narrative ‘practices’ and ‘voices’ in the city space, created by its various users: residents, tourists, community and decision-makers, researchers, artists and the ‘silent’ — those excluded or unwilling to speak out). He attributes to them different narrative media and the nature of expression, among which architecture also finds its place, whether in the form of realised buildings and places, drawings, plans or acts of foundation (e.g., cultural institutions) and spaces of formal and informal civilities. Juxtaposed with Niezabitowski’s conclusions, Michalowska’s typology encompasses a literal understanding of narrative (e.g., stories, memoirs, films, media discourse) as well as a metaphorical one (e.g., relations between objects and space, sites of memory, participatory strategies and actions).

The structure of the urban fabric of the city is also part of the narrative of the city. When describing the historical narrative of Gdansk, Ewa Rewers (2000) mentions the ‘layering of successive layers’ (Rewers, 2000: 113). In contrast, both Niezabitowski (2016)

and Psarra (2009) point to the method of spatial syntax as complementary to the contemporary search for meaning in architecture. Bill Hillier described Space Syntax as a method of studying the non-discursive zone. In this context, the study of narrative environments as a discursive sphere would become a complement in studies of urban space. Currently, the Space Syntax method is used in the study of narrative environments, for example, in the analyses of Psarra and Austin. However, the studies of these researchers are concerned with interiors (usually with an exhibition function) rather than urban spaces.

Also David Seamon (2012) in his studies of the concept of the synergistic description of space, combines spatial syntax with, among other things, identity and creation — issues related to spatial narrative. Akkelies van Nes and Claudia Yamu (2021), on the other hand, point out the following limitation of the Space Syntax method: it does not measure the identity of a place and its character.

Thus, creating a methodology that combines Space Syntax with issues of narration of urban space is a research gap, into which this study fits.

The types of narration of city space understood literally (as discourse) and metaphorically, collected above, together with the analysis of the fabric and forms of architecture, form the basis for her study towards understanding the processes of symbolisation and reception of space.

2. RESULTS

2.1. Cases 1 and 2

Mariánské náměstí in Prague is located approximately 300 m (a 4 minute walk) from the Old Town Square. It is located in the historical fabric of Prague's Old Town, in an organic layout of dense, block-based development. This fabric constitutes the (metaphorically understood) multi-layered narrative of the urban layout as a 'mirror of the present', in the terminology of Rewers (2000: 109). The space is well connected in terms of public transportation. The square is surrounded by public buildings with supra-local functions — the Clementinum with the National Library (a baroque complex of buildings of a former monastery of 11th century origin), the New Town Hall with the Prague City Council (1904–1911), the City Library (1924–1928), the Clam-Gallas Palace (1714–1718) and a corner building designed by Jose Plecnik (1913–1915) (Lukeš, Kratochvíl and Hroch, 2018).

The small number of large-scale objects on the facades of the square results in a low axis articulation factor (Table 2). In Hillier's terminology, the interior of the square is a 'convex' space (Hillier

and Hanson, 2003), i.e., a place with good visibility where people like to hang out. In juxtaposition with the narrow streets of Prague's old town and the passage from the courtyard of the Clementinum, the interior of the square opens up morphologically as a larger-scale space.

The analysis of narrative types here showed a historical urban narrative (metaphorically understood) based on the interior's inclusion in the oldest urban layout in Prague and the accumulation of buildings from different eras with different architectural styles (the question of style as 'narrative costume' in history is taken up, for example, by Forty (2020)).

Two sculptures at the site are important elements of the city's narrative, identified by locals and tourists (as well as in the 'voice' of urban policy makers) in formal and informal discourse): the Tereška Fountain by the wall of the Glam-Callas Palace (by Václav Prachner, 1818) commemorating the martyr John of Nepomuk, and the *Idiom* by Matěj Krén (1998), that is, a 520 cm high pillar placed in the lobby of the city library, created out of ca. 8,000 books — 'the column of knowledge' (Cerny and Parinova, 2018; Szczygieł, 2020; Idiom, 2022). The Tereška Fountain is a symbolic object for the people of Prague, referring to the Vltava River, and the *Idiom* states: *Lean into it — and you'll know right away what infinity is* (www.ourbeautifulprague.com, accessed: 21.02.2024). In the narrative discourse, both sculptures refer to transcendent values. These structures also highlight the identity of a place, and are positively perceived socially, as can be seen from social media analysis. The number of opinions found in the social media analysis of the square showed the popularity of this space (Table 2), similar to the qualitative analysis of individual entries.

Up to 2019, the square's surface had been occupied by a car park. This ended with a tactical urbanism project. The biggest part of the square was excluded from traffic, and benches, tables, and pots with greenery were placed (IPR Praha). The square became a space for temporary exhibitions, concerts, outdoor cinema, public events (such as consultations, discussions) and temporary activities (such as a tent for collecting material for COVID-19 infection testing in 2021). These activities and their tropes are part of the city's official narrative (e.g., exhibitions, infobox), but also the informal narrative and the so-called 'third place' that functions despite the lack of actual public facilities in the square. Research by Zdráhalová and her team has shown activity in space with the use of elements not originally intended for this, such as sitting on posts that block traffic from the car-free zone (Zdráhalová, Kurilla, Prášek, Berka,

2023) The stage of tactical urbanism will be set to end at Mariánské náměstí with the launch of a project for the square and its surroundings, prepared by the Xtopix (IPR Praha).

Behavioural mapping of case 1 showed 108, 228, 138 and 130 people, respectively, during the four visits. Of these, 17.5% were seniors, and about 9% were children. This age distribution means that the space was not yet quite inclusive, given that among Prague residents, the age share of these groups is about 26% and 19%, respectively (Czech Statistical Office, n.d.). The share of women observed in the space was 54%, which is in line with the gender structure of Prague residents and also means that Mariánské náměstí is considered a safe space (Whyte, 1980). Of the observed users, 44% stayed in the space longer (than merely passing through) or engaged in optional activities as defined by Jan Gehl (Gehl and Svarre, 2021). People mostly sat on benches and stood at the edge of the square, which are signs of the location's stickiness.

The Space Syntax analysis showed integration and connectivity rates higher than average in the analysed area but a lower rate of choice. The space is therefore well connected on foot to the surrounding streets, this conclusion, however, applies to the entire Prague Old Town. When juxtaposed with the number of people present in the space, it can be concluded that people choose the space for qualities other than efficient movement through the city. Considering the lack of basic local functions in the square, it is very likely that narrative is among the factors that increase the this space's attractiveness. The authors' observations lead to the conclusion that the space of Mariánské náměstí is characterized by an authenticity of the narrative, both as informal discourse and in a metaphorical sense, devoid of historical costume. The tactical urbanism operation generates a feeling of safety in this place and the possibility of optional activities — sitting and casual conversation, which people were observed to eagerly engage in.

The case of Mariánské náměstí was compared with Kraków's Mały Rynek in order to draw conclusions about quantitative data from the mapping. Kraków's Mały Rynek is located similarly to case 1, in the densely built-up area of the city centre, about 200 m from the Main Market Square (a 3 minute walk). The frontages of the square are formed by building facades from different historical periods, constituting a historical narrative like in the case of the Prague square, spatial, i.e. understood metaphorically, which translates into both the overtones of the formal discourse (including the presumption of heritage protection) and the activities proposed in this space — also

within the formal narrative. Public premises are located on the ground floors, in basements and often on upper floors as well. A copy of the tombstone of Bolesław the Chaste has been placed on the Market Square to mark the 750th anniversary of the city's location. Benches and flower pots are arranged on the square's pavement. The surface has different levels, connected by external stairs integrated with a fountain at the central part of the eastern wall of the square. What makes Mały Rynek different from Mariánské náměstí is the lack of a tactical urbanism project. Several times per year, the Kraków space is the site of an open-air exhibition, concerts and fairs.

The Space Syntax analysis for case 2 showed (like in the case 1) higher than average integration and connectivity coefficients and higher articulation of the axis (more buildings on the interior walls, creating potential for public spaces) (Table 1). The implication is that the space should be more frequented than in case 1, which does not reflect the facts. However, during behavioural mapping, between 54 and 140 people were counted during each visit. Only 2% of them were children and 10% were seniors, which can mean that the space is not friendly to different age groups. Women accounted for 47% of the space's users. The most contrasting data to the Prague observation was the percentage of optional activities in the space. In the case of Mały Rynek, 10% of the space's users engaged in them. This share means that case 2 is treated almost exclusively as a transit space. The social media analysis, on the other hand, showed a lower number of photos on Instagram and a lower number of comments on Google, while a higher rating of the space, meaning the community of Kraków (being the voice of inhabitants) in the web discourse found the place more aesthetically pleasing than Mariánské náměstí (Table 2). This comparison shows the value of the informal and temporary narrative that is tactical urbanism.

2.2. Cases 3 and 4

The First Municipal Brewery in Prague's Holešovice district was built in 1897 and covers an area of about 22,000 m². The complex is a layering of historical narratives, i.e. existing context of refurbished post-industrial buildings where the historical style was preserved (Zdráhalová, 2014) and which is an example of spatial narrative understood in a metaphorical dimension — the space of the city as a palimpsest (Michalowska, 2014), and contemporary — It was redeveloped in 2009 to a design by CMC Architects. New buildings have also been added to the complex - with forms that are not stylistically related to their historical neighbours, but modern. At the

end of 2021, the buildings in the brewery complex housed 155 apartments, 12,000 m² of office space and 5,500 m² of retail space. The area includes a grocery store, a drugstore, offices, and a restaurant and pizzeria, among others.

The site is promoted by the city and the district council as a destination along a walking path through significant post-industrial spaces (the network of important walking places is part of the city's official narrative — the discourse of urban policy makers aimed at residents and tourists).

The project has received recognition and prestigious awards several times, which is an element of the official discourse and testifies to the high level of its architecture. The architects' own narrative, on the other hand, resounds as a respect for the existing context and a search for modernity: *the place where beer was fermented and beer buckets were stored became the impetus for the original design of an open yet introspective space for creative and modern housing in the industrial spirit* (CMC Architects, n.d.). This is part of the official narrative. The form of the buildings and the interiors between them — in the perception of 'sterile', bright and refined, makes it possible to conjecture that the space has been gentrified, as has the neighbourhood as a whole (Zdráhalová, 2014). This is part of the official narrative. There is visible attention to the genius loci in the preservation of the historical fabric with contemporary additions, the presence of art in the public space, green areas, seating areas, and an area open to local residents (certainly during the day and in the evening). Thus, the site also has room for an informal narrative.

However, the walls of the buildings and the fence (with open gates) create a clear — at times physical, at times optical and psychological — barrier from the surrounding streets. At the same time, Space Syntax analysis has shown that the streets from which the Brewery is accessible are among the best integrated in the Holešovice district. Interior space (certainly during the day and evening). (a system of 'convex' interiors) has the potential to create a high quality yet intimate space — eagerly chosen by exclusive brands (Van Nes and Yamu, 2021).

Behavioural mapping of the site showed 62, 99, 133 people during visits, respectively. Of these, 8.5% were seniors, and about 4% were children. This age distribution implies even less inclusivity of the space than in case 1. Of the people observed, 45% were women, but the high proportion of men may be related to the presence of IT companies in the complex. About 20% of the users observed in the space stayed in it for longer periods or engaged in optional activities. The greatest movement of

people occurred in the entrance area of the essential commercial premises.

The Space Syntax analysis of case 3 showed higher than average integration and connectivity coefficients in the analysis area, a lower selection and entropy coefficient (i.e., a balanced number of connections). The space is well connected to the surrounding streets, which is a feature of the entire neighbourhood (Zdráhalová, 2014).

Comparably to case 3, the Lubicz Brewery in Kraków was built in 1840 and covers a similar area: about 22,000 m². It is also a layering of historical (post-industrial buildings) and contemporary narratives — it was redeveloped in 2011–2016 to a design by MOFO Architekci, and new buildings were added to the complex. With their scale and materials, and by being inscribed in the historical layout of the buildings, they refer to the existing layout (Gyurkovich, Dudzic-Gyurkovich and Matusik, 2022), using the space as a palimpsest, even more clearly than in the case of the brewery in Holešovice. The complex houses 305 apartments, 7,000 m² of office space and 6,300 m² of retail space. A restaurant and cafe, a bank are located in the complex. A grocery store has been already closed.

This complex has also received accolades and awards, and its 'architectural pedigree' has been promoted by elements of visual identity. Preserving the memory of the original function through plaques, displays of vintage labels, beer-making equipment as art in the public space, green areas, seating areas, an area open to local residents (certainly during the day and evening). These elements guided into the urban space are an official narrative in the literal sense (the discourse written on the signs) and in the metaphorical sense — the voice of the creators of the space addressed to tourists and residents. They have an informative value. At the same time, attention to the genius loci is featured here in the preservation of the historical fabric with contemporary additions and the presence of art in the public space. This is the official narrative of the managing companies. A lack of participation by the municipality and civic organizations, makes the space purely profit-oriented — it lacks social values. The place also lacks informal behaviour and its traces.

Behavioural mapping recorded 37, 19, and 26 people across 3 visits, respectively, which is significantly less than in case 3 despite the similar population density of the two areas (respectively 5,753 people/km² and 5,278 people/km², according to open city data of Prague and Kraków). Of these, 7.5% were seniors, and about 8.5% — children. The share of women was 48%, which is comparable to case 3.

About 25% of the observed users stayed there longer but they mostly worked in the area. The mapping results may be influenced by the Space Syntax analysis, according to which the complex tends to be less accessible than other spaces within Kraków's centre (Table 1), although they do not differ much from the Prague case. The mapping results, on the other hand, do not correlate with the social media analysis, which found that the Lubicz Brewery had many positive reviews and photos on Instagram, from which it can be concluded that it is considered an aesthetically pleasing space (Table 2).

2.3. Case 5

The John Lennon Wall in Prague is a site that has no comparative case in Kraków. Since the 1970s, the wall of the Maltese monastery on Velkopřevorské náměstí Square has been a canvas for informal inscriptions, graffiti, and slogans - visual and literary narrative of informal engaged discourse of 'voices' of residents and activists. During the communist period, it was the site of narratives of resistance against the regime, also narrative understood metaphorically, realised through participatory action. Rallies and anti-party demonstrations were organized there. It was repeatedly painted over by the authorities, but each time the inscriptions returned. In this sense, the site became a palimpsest - a real and metaphorical canvass for the struggle of committed individuals against the regime, realised through verbal, visual narratives and actions.

An important part of the heritage of the site is its name after the tombstone that fans created at the site after John Lennon's death. In 2019, the wall was officially recognized as a memorial site. At this point, the informal narrative has been formalised - through the act of foundation as part of the official discourse of the municipal authorities (a plaque is a trace of this action).

The results of behavioural mapping for case 5 showed that the site is used mainly for viewing the graffiti, taking pictures of it and selfies, or other people by the wall. The number of people gathered at the wall was far higher than the number of passersby simply walking through the plaza (Table 3). All of the people observed at the wall were taking pictures or being photographed. During the observation, one person was encountered engaging in a different activity at the wall — a young man drew graffiti (which is illegal there). A relatively large number of people go to this place in groups (80–96%), the presence of organized groups is also very distinct. Few children were observed (0.5–2%), while the number of seniors (6–20%)

generally rose when there was an organized tour. All of these significant numbers were observed despite the square's less than ideal connectivity to the city structure. Space Syntax analysis showed integration and connectivity rates lower than average in the analysis area — few links to surrounding streets and a longer distance to them. It is easier for passers-by to traverse the neighbourhood by taking a different route..

Social media analysis, on the other hand, showed more than 31,000 Google reviews and nearly 80,000 Instagram photos. They are formally convergent — they are images of individuals or groups of individuals against the background of different fragments of a coloured wall. They can be classified as the voices of tourists (Michalowska, 2014), which are subject to a process characteristic of this type of statement — homogenization and decontextualization (the frame usually covers only a fragment of the wall).

The processes of the continued, on-going repainting of the wall (now unlawful) and the intense immortalisation of images of people against it on social media indicate that the effect of the informal narrative is strong, even though it is not connected to any actual image of the space, since the images on Lennon's wall change over time. Here, the narrative dominates the aesthetic and functional features of the space — not all images have high aesthetic values.

3. DISCUSSION

Research has shown that the narrative of urban public spaces can influence their vitality (the number of people staying, the variety of activities and the stickiness of a space) and their reception in social media. Contrary to the Jan Gehl's teams' research (e.g. Gehl, Svarre, 2021, Gehl People) and the assessments according to the methodology of the Project for Public Spaces organization (Jeleński and Kosiński, 2009), it can be concluded that spaces with a rich narrative and more visitors are more 'successful' urban interiors.

The results also showed the influence that the 'narrative layer' of the city has on the results of the Space Syntax analysis, and the need to include the Space Syntax method in the study of the narrative of public spaces. A comprehensive study of both these issues, in conjunction with studies of the perception of space by its users, provides a broader perspective. It is necessary for the adoption of appropriate urban policies that enable the protection of heritage, while ensuring the vitality of spaces and the successful shaping of these places by architects.

Observation of the cases investigated confirmed the theory of Richard Sennett (1990), who argued for urban spaces in which events gradually develop, and Lofland (1998), who introduced a typology in which there is surprise, comedy and disorder in urban public space. In creating a genealogy of narrative environments, Austin (2020) divided places according to their purpose and the rituals placed within it. This action makes meaningful urban space a narrative in itself.

The cases of breweries need deeper analysis. Mapping showed about three times as many people in the Holešovice First Municipal Brewery as in the Lubicz Brewery, but a low proportion of seniors and children. The complexes are of comparable area, both are mixed-use, feature similar space aesthetics and density of people in the neighbourhoods, and in terms of access to public transportation. Analysing levels of neighbourhood gentrification may be a promising research direction.

The entire study is somewhat speculative. It raises questions about possible cases of the number and activity of people, as well as the objectivity of analysing the narrative. However, the methods presented are based on Gehl's research (Gehl, Svarre, 2021), and the diary method of noting the researchers' own impressions is commonly used in the humanities. Proper analysis of architectural narrative in urban space requires combining urban studies with the humanistic paradigm.

Further research could be conducted as a survey or in-depth interviews of users' reception of the narrative. The factor of attachment to place (Lewicka, 2012) may also be significant, so to deepen the research it would be useful to conduct a survey according to Lewicka's method.

4. CONCLUSIONS

This study showed that narrative is one of the attractors of a place, and influences pedestrian traffic and thus creates situations of deviation in the study of network structure. It considers both — the narrative conventionally understood as a discourse on the space of the city (including, undoubtedly, the narrative media of literature and film and the non-fiction forms that operate with words) and metaphorically understood as the means used to create space or activities present in it. The effect can be seen especially in the cases of Mariánské náměstí and Lennon's Wall. Narrative particularly influences optional activities in a space, raising the so-called 'stickiness of space'. It is possible, based on the above two cases, to conclude that this especially applies to informal narrative.

The aforementioned discourse about the city as a traditional narrative juxtaposed with the figure of place — its form and purpose — was shown in three configurations: discourse 'arising' from place (e.g., discussion about it, memoir), discourse influencing the form of place (e.g. urban strategy, text of the local plan, recorded ideas of the architect) and discourse physically located or immortalised in a place (e.g., street names, squares, information boards, interactive exhibition).

In the course of observation, the following types of architectural narrative emerged — metaphorically approached 'story' about space: (1) historical — of an urban layout produced by past times and preserved, historical buildings and also original spatial elements (buildings, details, etc.), incl. heritage; (2) contemporary — of a contemporary urban layout, modern buildings and spatial elements such as street furniture, lighting fixtures or structures; (3) traces — traces in space that indicate past uses (e.g., infrastructure elements left behind, items no longer in use, historic signs, fragments of fences and road layout) and contemporary uses (e.g., traces of encampments of people in crisis of homelessness, remnants of street celebrations, artistic activities and social actions, objects left behind to clutter up the space) temporarily absent from the space, e.g., informal; visible when observing the space and in social media; (4) costume — giving the space and the objects appearing in it a certain style that 'pretends' to be from the past, most often through architectural means, the thematization of the space;

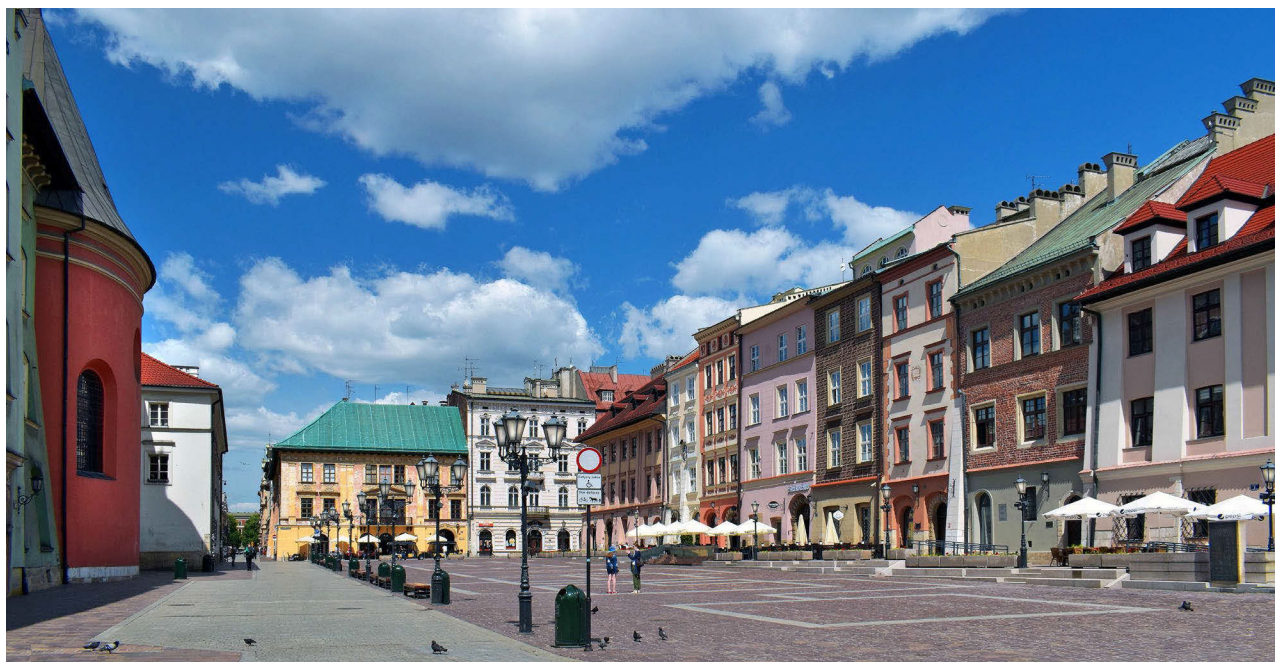
Additionally, urban narrative may be official — like texts and messages by the municipal authorities about the city, featured in public space; Visual identification imposed by the city, conveying a preferred image; visible in traditional media and municipal documents (this group will certainly include the voices of urban policy makers and researchers). It may also become unofficial — spontaneously created third places, a layout and form of space that leads to activities unforeseen by the space's creators, spontaneous activities, contact between physical reality and urban legends (this group includes the 'silent' voices as well as residents, tourists and partly artists).

*This research was supported by NAWA Polish National Agency for Academic Exchange and carried out within the Exchange programme for students and scientists as part of bilateral cooperation, edition 2021. Some of the results of the study are the outcome of E. Szpakowska-Loranc's research internship at the Czech Technical University in Prague.

Ill. 1. Mariánské náměstí, Prague. Top view with behavioural mapping results (visit 2: afternoon) and photos of the urban interior. Source: authors

Il. 1. Mariánské náměstí, Praga. Widok z góry z wynikami mapowania behawioralnego (wizyta nr 2: popołudnie) oraz zdjęcia wnętrza urbanistycznego. Źródło: autorzy.

Ill. 2. Mały Rynek, Kraków. Top view and photos of the urban interior. Fot. Z Put. Source: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Little_Market_square_\(S\),_Old_Town,_Kra%C3%B3w,_Poland.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Little_Market_square_(S),_Old_Town,_Kra%C3%B3w,_Poland.jpg)

Il. 2. Mały Rynek, Kraków. Widok z góry oraz zdjęcia wnętrza urbanistycznego. Fot. Z Put. Źródło: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Little_Market_square_\(S\),_Old_Town,_Kra%C3%B3w,_Poland.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Little_Market_square_(S),_Old_Town,_Kra%C3%B3w,_Poland.jpg)

Ill. 3. Holešovice First Municipal Brewery. Top view with behavioural mapping results (visit 2: afternoon) and photos of the urban interior. Source: authors

Il.3. Browar mieszczański w Holeszowicach. Widok z góry z wynikami mapowania behawioralnego (wizyta 2: popołudnie) oraz zdjęcia wnętrza urbanistycznego. Źródło: autorzy.

III. 4. Lubicz Brewery, Kraków. Top view with behavioural mapping results and photos of the urban interior. Source: authors

II. 4. Browar Lubicz, Kraków. Widok z góry z wynikami mapowania behawioralnego oraz zdjęcia wnętrza urbanistycznego. Źródło: autorzy.

III. 5. Lennon's Wall, Velkopřevorské náměstí, Prague. Source: authors

II. 5. Ściana Johna Lennona, Velkopřevorské náměstí, Praga. Źródło: autorzy.

Tab. 1. Summary of Space Syntax analyses for all cases. Indicators were adopted from Bill Hillier and his team (Hillier, Burdett, Peponis & Penn, 1987; Hillier, and Hanson, 1984; Hillier, Hanson and Graham, 1987).

Tab. 1. Podsumowanie analiz Space Syntax wszystkich przypadków. Przyjęto wskaźniki według Billa Hilliera z zespołem (Hillier, Burdett, Peponis, Penn, 1987; Hillier, Hanson, 1984; Hillier, Hanson, Graham, 1987).

DETAILS	MARIÁNSKÉ NÁMĚSTÍ PRAGUE/ PRAGA	LENNON'S WALL PRAGUE/ PRAGA	MAŁY RYNEK KRAKÓW/ KRAKÓW	HOLEŠOVICE BREWERY PRAGUE/ PRAGA	LUBICZ BREWERY KRAKÓW/ KRAKÓW
Articulation of axes: number of axes / number of buildings / Artykulacja osi: ilość osi / ilość budynków	Low / Niska	Low / Niska	Higher / Wyższa	Higher / Wyższa	Lower / Niższa
Convex v. concave space / Przestrzeń wypukła v. wklęsła	Nearly convex (1 concave wall) / Prawie wypukła (1 ściana wklęsła)	Nearly convex / Prawie wypukła	Convex / Wypukła	System of convex spaces / System przestrzeni wypukłych	Concave spaces / Przestrzenie wklęsłe
HH integration / Integracja HH	Higher than average for the analysed area / Wyższa niż średnia w obszarze analizy	Lower than average for the analysed area / Niższa niż średnia w obszarze analizy	Higher than average for the analysed area / Wyższa niż średnia w obszarze analizy	Close to average for the analysed area / Zbliżona do średniej w obszarze analizy	Higher than average for the analysed area / Wyższa niż średnia w obszarze analizy
Connectivity / Łączność	Higher than average for the analysed area / Wyższa niż średnia w obszarze analizy	Lower than average for the analysed area / Niższa niż średnia w obszarze analizy	Higher than average for the analysed area / Wyższa niż średnia w obszarze analizy	Close to average for the analysed area (a little lower) / Zbliżona do średniej w obszarze analizy (nieco niższa)	Close to average for the analysed area (a little lower) / Zbliżona do średniej w obszarze analizy (nieco niższa)
Choice / Wybór	Lower than average for the analysed area / Niższa niż średnia w obszarze analizy	Lower than average for the analysed area / Niższa niż średnia w obszarze analizy	Lower than average for the analysed area / Niższa niż średnia w obszarze analizy	Lower than average for the analysed area / Niższa niż średnia w obszarze analizy	Lower than average for the analysed area / Niższa niż średnia w obszarze analizy
Entropy / Entropia	Close to average for the analysed area / Zbliżona do średniej w obszarze analizy	Close to average for the analysed area / Zbliżona do średniej w obszarze analizy	Lower than average for the analysed area (but close) / Niższa niż średnia w obszarze analizy (ale zbliżona)	Close to average for the analysed area / Zbliżona do średniej w obszarze analizy	Lower than average for the analysed area / Niższa niż średnia w obszarze analizy

Source: by the authors. / Źródło: opracowanie własne.

Tab. 2. Summary of social media analyses for all cases.

Tab. 2. Podsumowanie analiz mediów społecznościowych wszystkich przypadków.

DETAILS	MARIÁNSKÉ NÁMĚSTÍ	MAŁY RYNEK	HOLEŠOVICE BREWERY	LUBICZ BREWERY	LENNON'S WALL
Google review subjects — place or objects nearby / Tematyka opinii Google — miejsce lub obiekty wokół	Městská Knihovna, Národní Knihovna, Klementinum, Nová radnice	Mały Rynek Square as tourist attraction / Mały Rynek jako atrakcja turystyczna	Czech News Center, Albert, dm, Atoda Medical, Direct Fidoo a.s., Megapixel s.r.o., Detskeboty.cz, Salon Foxy's, Yoga Centre Holešovice,	Public facilities and rental apartments / Obiekty użyteczności publicznej oraz apartamenty do wynajęcia ¹	Lennon Wall as a memorial / Ściana Lennona jako pomnik
Number of Google reviews / Ilość opinii Google	1,235	1,176	1,914	3,381	31,107
Average Google rating / Średnia ocena Google	4.5	4.7	4.4	4.6	4.1
Foursquare ratings / Ocenę Foursquare	Tips: 2, photos: 101, ratings: 45 (7.2)	Tips: 24, photos: 291, ratings: 212 (8.8)	not found / nieodnalezione	not found / nieodnalezione	Tips: 132, photos: 2362, ratings: 1073 (7.4)
Number of Instagram photos / Ilość zdjęć na Instagramie	498	340	2	1932	79,482

Source: by the authors, November 2021 / Źródło: opracowanie własne, listopad 2021.

Tab. 3. Results of a behavioural mapping of the Lennon Wall in Prague on 20 October (Wednesday).

Tab. 3. Wyniki badania mapowania behawioralnego przypadku Ściany Lennona w Pradze w dniu 20 października (środa).

DETAILS	V1	V2	V3	V4
Hour / Godzina	9.53–10.08	14.30–14.45	18.10–18.25	19.55–20.08
Weather / Pogoda	12°C, sunshine / słonecznie	16°C, sunshine / słonecznie	16°C, sunshine / słonecznie	14°C, dark / ciemno
People alone / Liczba osób samotnie	3	22	5	6

¹ In particular, the following facilities / W szczególności następujących obiektów: Restauracja Browarna Browar Lubicz, City Lights Apartments, Individual Coffee and Friends, PKO BP, Apartamenty Inpoint Central, Petronas Lubricants Poland Sp. z o.o., EXCLUSIVE Aparthotel Cracow, Lubicz Apartments, Yggdrasil Gaming, Codewise.

DETAILS	V1	V2	V3	V4
Total number of organized and informal groups / Liczba grup zorganizowanych i nieformalnych łącznie	10	25	20	12
Organized groups / Grupy zorganizowane	3	1	0	0
People in groups / Osoby w grupach	65	92	45	33
Men / Mężczyźni	ca. 40%	ca. 40%	24	16
Women / Kobiety	ca. 60%	ca. 60%	25	21
Children / Dzieci	2	5	1	2
Seniors / Seniorzy	ca. 36	15	3	4
Guides / Przewodnicy	3	1	0	0
Total number of people against the wall / Łącznie osób przy ścianie	68	114	50	39
Passers-by / Przechodniów obok	16	17	6	6
Altogether in the urban interior / Łącznie we wnętrzu urbanistycznym	84	131	56	45
Percentage results / Wyniki ujęte procentowo				
People alone / Osoby samotne	4%	19%	10%	15%
People in groups / Osoby w grupach	96%	81%	90%	85%
Men / Mężczyźni	ok. 40%	ok. 40%	48%	41%
Women / Kobiety	ok. 60%	ok. 60%	50%	59%
Children / Dzieci	0,50%	0,50%	2%	0,50%
Seniors / Seniorzy	ok. 53%	ok. 20%	6%	10%
Total persons near the wall in relation to the entire square / Łącznie osób przy ścianie w stosunku do całego wnętrza	80%	87%	89%	87%
Passers-by / Przechodniów obok	20%	13%	11%	13%

Source: by the authors. / Źródło: opracowanie własne.

1. WPROWADZENIE

Architektura XXI wieku cechuje się pluralizmem form, tendencji stylistycznych i metod projektowych. Według Antonia Monestirolego *jest (ona) wciąż na etapie poszukiwania swoich reprezentatywnych form* (Monestiroli, 2009, s. 28), a zadaniem architekta jest tłumaczenie kultury poprzez różne języki architektoniczne. Jednocześnie Nowy Europejski Bauhaus uznaje piękno za jeden z trzech podstawowych filarów przestrzeni europejskiej (obok rozwoju zrównoważonego i inkluzywności) rozumiane jako poszukiwanie wartości kontekstu przez różne dyscypliny sztuki i kultury, zmieniające rzeczywistość, dające poczucie wspólnoty, integrujące walory kulturalne i społeczne (New European Bauhaus. About the Initiative). W tym kontekście badacze architektury pracują nad opisem zjawiska, które określają jako narracja architektoniczna (m.in. Psarra, 2009; Coates, 2012; Austin, 2020), chociaż pojęcie narracji w różnych mediach nie jest jeszcze jednoznacznie zdefiniowane i brakuje holistycznej metody jej badania (Ryan, 2007).

Na bazie Peirce'owskiego trójkąta znaku, obiektu i interpretanta związek między przestrzenią zbudowaną i narracją ujmowany jest jako „zdarzenie” — sytuacja powiązana z miejscem i historią (Austin, 2020). Przestrzenną narrację artykułują formy, kolory, oświetlenie, tekstury, wymiary i skala, powiązane z kulturą i relacjami społecznymi, generujące atmosferę i wydarzenia w przestrzeni, a poprzez „ścieżki” i „bariery” przekazujące jej symbolikę (Austin, 2020; Psarra, 2009). W tak ustrukturyzowanej prezentacji historii, dobór i aranżacja środków przestrzennych pozwala na wywołanie w przemierzającym przestrzeń odbiorcy zamierzonych wrzeń (Cobley, 2001, s. 3; Bordwell, 1985).

Cecha narracyjności nadawana jest także przestrzeni miejskiej (Coates, 2012). Narracje przestrzeni publicznej miasta, które — w przeciwieństwie do narracji literackiej czy filmowej — nie są linearne, przekazywane są poprzez materiały, skalę, temperaturę, efekty świetlne, ruchy, dźwięki, zapachy (Austin, 2020). Do tych elementów dochodzą tak zwane przekazy eksplicytnie: wskazówki graficzne, opisy, tablice pamiątkowe, przewodniki audio itp. oraz działania władz i mediów (Ryan, Foote i Azaryahu, 2016; Kaczmarczyk, 2017).

Henri Lefebvre (1991) wydzielając w triadycznej koncepcji produkcji przestrzeni przestrzeń postrzeganą, przeżywaną i wyobrażoną (skonceptualizowaną) poruszył koncept rytmoanalizy — symultaniczności, ciągłości czasu i przestrzeni poprzez rytm praktyk społecznych. To wprowadzenie róż-

nych, indywidualne postrzeganych czasów w przestrzeń miasta daje pretekst do rozmowy o tkance zbudowanej jako ścieżce zdarzeń. Jednocześnie, literackie środki badania narracji i architektoniczne studia formy nie wystarczają do skonceptualizowania metody analizy narracji przestrzeni miasta.

1.1. Cel pracy

Celem pracy jest wypracowanie metody analizy narracji przestrzennej w publicznych wnętrzach miejskich oraz wykazanie, że narracja architektoniczna jest istotnym elementem miasta — w szczególności miejsc z nakładającymi się warstwami historycznymi. Badanie ma więc charakter opisowy, uzupełniając dotychczas obowiązującą wiedzę na temat „opowiadalności” przestrzeni miejskiej. Potencjał narracyjny wybranych przestrzeni miasta wiązany jest z potencjałem społecznym (przeciwdziałaniem wykluczeniu), elastycznością funkcjonalną i cechami zrównoważonego środowiska miejskiego (jak np. walkability czy inkluzywność). Studia wypełniają istniejącą — zgodnie z wiedzą autorek — lukę badawczą, w postaci powiązania zagadnienia narracji przestrzeni i jej odbioru w przestrzeni miast środkowoeuropejskich (postsocjalistycznych).

1.2. Metody

Porównawcze studia przypadków prowadzone były metodą mieszaną: jakościową i ilościową. Ocena obejmowała: czynniki strukturalne przestrzeni wraz z kwestią dostępności i funkcji, środki narracyjne (eksplicytne i implicytne) wykorzystane w urbanistyce i architekturze (Austin, 2020; Coates, 2012), syntaksę przestrzenną (Hillier, 1996), użytkowanie i odbiór miejsc przez użytkowników sprawdzany podczas mapowania behawioralnego — obserwacji nieuczestniczącej (Gehl, Svarre, 2021) oraz kwerendy mediów społecznościowych i tradycyjnych (Chuan Chneg, Poorthuis, 2022). Rozwinięto i zmodyfikowano metodę, zastosowaną w badaniach przestrzeni publicznej wokół budynków kulturalnych Krakowa, w której autorka oceniała czynniki przestrzenne, użytkowanie i odbiór przestrzeni (Szpakowska-Loranc, 2021).

Mapowanie odbyło się w październiku oraz listopadzie 2021 roku, podczas 3–4 wizyt na miejscu, trwających po 15 minut. Zgodnie z literaturą przedmiotu, wybrano terminy o temperaturze powietrza powyżej 15°C, bez opadów.

Analizę space syntax wykonano w programie Depthmap X, dla ruchu pieszego, w promieniu 800 m (10 minut pieszo) od obiektu (Turner, 2001, 2004). Wykorzystano tzw. medium-resolution model (np. w przypadkach ulic bez rozgraniczania poszcze-

gólnych chodników). Dla przypadków, w których tereny analizy pokrywają się, przedstawiono je na jednej mapie.

1.3. Zakres

Do badania wybrano przypadki w Pradze, które porównano z krakowskimi — jako przestrzenie miast postsocjalistycznych z ich cechami charakterystycznymi, takimi jak: brak spójności, pustki i zaniedbane tereny blisko centrum, rozrzedzenie tkanki, monofunkcjonalne tereny, niedokończona kompozycja, blokowiska rozmywające granice miasta i przestrzenie kształtowane pod wpływem postsocjalistycznego wolnego rynku (Ticha, 2015; Nawratek, 2005). Wybór Pragi podyktowany był opisaną charakterystyką przestrzenną oraz działaniami władz miejskich wspólnie z akademikami i społecznościami lokalnymi na rzecz systemowej i strukturalnej poprawy miasta, ujętymi w strategiach i kontynuowane w projektach urbanistycznych (Koucký i in., 2014).

Istotny był także w obu miastach dostęp do danych empirycznych oraz otwartych zasobów danych miejskich i wywiady z ekspertami, stanowiące podstawę wyboru przypadków. Kryteriami wyboru konkretnych miejsc była wielkość zapewniająca możliwość mapowania behawioralnego, nawarstwienie narracji architektonicznej oraz różnicowanie typów przestrzeni. Do szczegółowej analizy wybrano pięć przypadków: Plac Mariánské náměstí w Pradze, Mały Rynek w Krakowie, Browar hołszowicki w Pradze oraz Browar Lubicz w Krakowie, a także praską Ścianę Lennona.

1.4. Przegląd literatury

Zagadnienie narracji pojawia się coraz częściej w dyscyplinie architektury. Na ten fakt wskazuje liczba wyników wyszukiwania haseł „narrative” i „architecture” (30 marca 2023). W wyszukiwarce Scopus przy ograniczeniu do dyscypliny (*subject area*) „Arts and humanities” wynosi 1369 i rośnie od roku 2003. Natomiast w wyszukiwarce Web of Science Core Collection, wynosi 1069, przy ograniczeniu do kategorii „Architecture”, „Urban Studies”, „Art” i wyraźnie rośnie od roku 2005.

Jednak bezpośrednio powiązanie narracji architektonicznej w XXI wieku z kompozycją i estetyką przestrzeni miasta oraz odbiorem, wpływającym na sukces tej przestrzeni, stanowi lukę badawczą.

Sama narracja omawiana w kontekście przestrzeni miasta pojawiła się w latach 60. XX wieku (Bizio, 2010). W badaniach miejskich jej podstawę stanowiły dwie tradycje teoretyczne: strukturalna — zapoczątkowana przez formalistów rosyjskich,

następnie kontynuowana przez semiotyków strukturalnych i poststrukturalistów oraz narratywizm fenomenologiczno-hermeneutyczny (Michałowska, 2014). Pierwsza z nich służy analizie struktur, a w przestrzeni miasta generuje pytania o to, kto i kiedy prowadzi narrację architektoniczną oraz jaką przyjmuje perspektywę. Druga z wymienionych tradycji przekłada rozumienie narracji na płaszczyznę wyrażania ludzkiego doświadczenia, tożsamości jednostki jako czynnika konstruującego wspólnotę (Michałowska, 2014).

Niezwykle popularna w postmodernizmie narracja w architekturze, m.in. przedstawiona jako metaforyczny potencjał form — tu trzeba wskazać na prace C. Jencksa — później została w znacznej mierze porzucona jako temat rozważań (Broadbent, Bunt, Jencks, 1980). Obecnie wraca w formie opracowań dotyczących „środowiska narracyjnego” — kształtowania przestrzeni środkami scenograficznymi (Coates, 2012; Austin, 2020), znaczących przestrzeni ekspozycyjnych (Psarra, 2009), czy spięcia kanwą opowiadania teorii architektury, procesu projektowego i edukacji (De Bleeker, Gerards, 2017).

Jednocześnie w projektowaniu architektonicznym i urbanistycznym, obok kwestii pragmatycznych, środowiskowych, funkcjonalnych, ekonomiczno-politycznych, które nastąpiły po roku 1990 (Ellin, 1999), widać powrót zwiększonej dbałości o zagadnienia estetyki i dziedzictwa wraz z jego wartościami kulturowym, czego dowodzi podpisana w 2018 roku Deklaracja z Davos *Ku wysokiej jakości Baukultur dla Europy* (Konferencja Ministrów Kultury, 2018).

W tym kontekście narracja architektoniczna umożliwia postawienie środowiska zbudowanego w roli medium, przekazuje idee kulturowe poprzez rozplanowanie przestrzeni, użyte materiały oraz formalne odzwierciedlenie w przestrzeni związków międzyludzkich i celów kulturowych, dla których powstaje (Lyu, 2019). Tworzona jest w określonych realiach społecznych, zgodnie z zamysłem twórców. Powyższe cechy upodabniają narrację przestrzeni miasta i budynku do literackiej — sekwencji zdarzeń w następstwie czasowo-przestrzennym oraz „struktury” utworu, czyli określonego sposobu doboru i połączenia elementów dla wywołania na odbiorcy zamierzonego efektu emocjonalnego (Szpakowska-Loranc, 2019). Jednocześnie wyznaczniki tych dwóch mediów przekazu, czyli narrator i następstwo czasowe zdarzeń, są kontestowane przez część teoretyków architektury.

W polskim dyskursie architektonicznym, stanowiącym podstawę niniejszych rozważań, tematykę narracji w architekturze poruszają przede wszystkim

opracowania Anny Marii Wierzbickiej: indywidualne (2013, 2019) lub pisane w zespole (Wierzbicka, Arno, 2022; Pabich, Wierzbicka, 2023). Ponadto kwestia narracji poruszana była także w artykułach, m.in. Wojciecha Bonenberga (2007), Andrzeja Niezabitowskiego (2016) i Krzysztofa Bizio (2010). Wymienione pozycje traktują kategorię narracji w sposób zróżnicowany.

Wierzbicka definiuje narrację w architekturze jako *warstwę spajającą znaczenie, oddzieloną od faktycznej struktury* (Wierzbicka, 2013), wprowadzając dwugłos faktycznej „treści” — struktury oraz „mowy” — warstwy znaczeń, podobnie do zróżnicowania warstw dzieła literackiego Benveniste’a na obiektywną „historię” i „dyskurs”, czyli nacechowaną subiektywnie mowę narratora. Skupiając się w dużej mierze na architekturze sakralnej i komemoratywnej, Wierzbicka tworzy własną metodę badania jej znaczeniowego przekazu, opartą na analizie pięciu aspektów „opowieści” przekazanej przez przestrzeń budynków: historii (kontekstu, funkcji, zdarzeń związanych z obiektem), miejsca (lokalizacji w kontekście przestrzennym i społecznym), czasu (powstania i innych ważnych wydarzeń), twórcy narracji (jego idei, przekonań, intencji i sentymentalnego związku z miejscem) oraz celu (funkcji wraz z analizą ruchomych i nieruchomych elementów świątyn) (Wierzbicka, 2013; Wierzbicka, Arno, 2022).

Bonenberg natomiast skupia się bardziej na opisie i innych sposobach przedstawienia architektury (także graficznych) — na „opowiadaniu o obiekcie”. Określa narrację architektoniczną jako *zbiór zdarzeń komunikacyjnych mających na celu opis architektury* (Bonenberg, 2007, s. 8) i wiąże z „negocjowaniem” słów lub obrazów, nadając opowiadaniu o budynku osobną kategorię estetyczną.

Odminną pozycję przyjmuje Bizio, skupiając się na znaczeniach przekazywanych przez strukturę budynku i formalnych polemikach, prowadzonych przez dekonstruktywistów na poziomie rozwiązań przestrzennych — w bardziej metaforyczny sposób rozumiejąc kategorię narracji przestrzeni (Bizio, 2010).

Polemiczną wartość natomiast ma artykuł Andrzeja Niezabitowskiego (2016), w którym autor wykazuje analogię między architekturą i literaturą „wysoką” (obie to sztuki o ziarnistej, hierarchicznej strukturze elementów, posługujące się znaczeniami) oraz szereg rozbieżności między tymi dyscyplinami jako mediami przekazu. Wymienia tu kwestie: temporalności powieści i „pozornej” czasowości budynków jako wyniku ruchu odbiorcy, zbudowanego ze znaków tekstu literackiego i nierozpoznanych dotychczas

w architekturze jednostek znaczeniowych, a także złożonych relacji pomiędzy nimi (dużo prostszych w przypadku sekwencyjnej natury tekstu i zdarzeń w czasie) oraz niejednoznaczności przekazu w architekturze, wynikającego z emocjonalnego nacechowania znaczeń konotacyjnych i treści opowiadania takiej samej dla wszystkich. W efekcie autor wprost określa narrację w architekturze mianem metafory opartej na analogii do narracji literackiej (nie zawsze trafnej), która jednak może pełnić rolę *modelu naukowego pomocnego w rozumieniu procesów semiozy i symbolizacji* (Niezabitowski, 2016, s. 17).

Wykazane przez Niezabitowskiego problemy pojawiają się także w światowym, „narratologicznym” dyskursie architektonicznym (por. np. Rakatansky, 1992; Parsons, 2009). Istnienie elementów czasu, narratora i „aktorów” w przestrzeni miasta w narracji architektonicznej podlega dyskusji, która — idąc m.in. za tekstem Niezabitowskiego — może stać się podstawą dla wyznaczenia bardziej dosłownych i metaforycznych sposobów rozumienia narracji miejskiej; semantycznie różnorodnych, jednak w ramach „wielogłosu” wspólnie „opowiadających” o przestrzeni miasta.

Metaforycznie bowiem, współczesna narracja architektoniczna związana jest z pojęciem czasu w urbanistyce i fenomenologii, wpływających na przestrzeń miejską (Szpakowska-Loranc, 2016) oraz z interakcją między twórcą, jego dziełem a odbiorcą i poziomem wpływu użytkowników na przestrzeń. O ile w literaturze Roland Barthes (1999) i Michel Foucault (1999) zdiagnozowali „śmierć autora”, zniknął wszechwiedzący narrator i nienaruszalna rzeczywistość, a miejsce języka opisowego zajęł tryb przypuszczający (Szpakowska, 2013), w architekturze funkcję twórcy — „wielkiego kreatora” — przejął „negocjator”. W narracji miejskiej natomiast można mieć wątpliwości odnośnie do istnienia podstawowego aktanta narracji literackiej, czyli jednego narratora w ogóle. Miasta XXI wieku „pisane” są co najmniej przez hybrydyczne grono „aktorów” (Czarniawska-Joerges, 1997).

Pluralizm głosów opowiadających o mieście prezentuje Michałowska (2014), podając dwie autorskie typologie „praktyk” miejskich narracji i „głosów” w przestrzeni miasta, kreowanych przez jej różnych użytkowników: mieszkańców, turystów, społeczników i decydentów, badaczy, artystów oraz „milczących” — osób wykluczonych lub niechętnych wypowiedaniu się. Przypisuje im różne media narracyjne i charakter wypowiedzi, wśród których architektura także znajduje swoje miejsce, zarówno w formie zrealizowanych budynków i miejsc, jak i rysunków, planów czy aktów

fundowania (np. instytucji kulturalnych) oraz przestrzeni aktywności formalnych i nieformalnych. W zestawieniu z wnioskami Niezabitowskiego, typologia Michałowskiej obejmuje dosłowne rozumienie narracji (np. opowieści, pamiętniki, filmy, dyskurs medialny), jak i metaforyczne (np. relacje przedmiotów i przestrzeni, miejsca pamięci, strategie i działania partycypacyjne).

W narrację miasta wpisuje się także budowa jego tkanki urbanistycznej. Ewa Rewers (2000) opisując historyczną narrację Gdańska wspomina o *nakładaniu kolejnych warstw* (Rewers, 2000, s. 113). Natomiast zarówno Niezabitowski (2016), jak i Psarra (2009) wskazują na metodę syntaksy przestrzennej jako uzupełniającą współczesne poszukiwania znaczeń w architekturze. Bill Hillier określał syntaksę przestrzenną jako metodę badania sfery niedyskursywnej przestrzeni. W tym kontekście uzupełnieniem studiów przestrzeni miejskiej stałaby się sfera dyskursywna, jaką jest badanie środowisk narracyjnych. Obecnie metoda space syntax wykorzystywana jest w badaniach narracji, np. w analizach Psarry czy Austin. Jednakże studia wspomnianych badaczek dotyczą raczej przestrzeni wewnętrznej budynków (najczęściej o funkcji wystawienniczej) niż przestrzeni urbanistycznych.

Także David Seamon (2012) pod pojęciem synergicznego opisu przestrzeni łączy syntaksę przestrzenną m.in. z tożsamością i kreacją — zagadnieniami związanymi z narracją przestrzenną. Z kolei Akkelies van Nes i Claudia Yamu (2021) wskazują na następujące ograniczenie metody space syntax: sama z siebie nie mierzy tożsamości miejsca i jego charakteru. Istnieje więc luka badawcza, obejmująca stworzenie metody łączącej syntaksę przestrzenną z zagadnieniami narracji przestrzeni miasta, w którą prezentowane studia się wpisują.

Zebrane powyżej typy narracji przestrzeni miasta rozumianej dosłownie (jako dyskurs) i metaforycznie wraz z analizą tkanki i form architektury stanowią podstawę dla jej studiów w kierunku rozumienia procesów symbolizacji i odbioru przestrzeni.

2. WYNIKI

2.1. Przypadki 1 i 2

Mariánské náměstí czyli Plac Mariacki w Pradze zlokalizowany jest w odległości około 300 metrów (4 minuty pieszo) od Rynku Staromiejskiego. Położony jest w historycznej tkance praskiego Starego Miasta, w organicznym układzie gęstej zabudowy pierzejowej. Ta tkanka stanowi (rozumianą metaforycznie) wielowarstwową narrację układu urbanistycznego jako „lustro teraźniejszości”, zgodnie z terminologią

Rewers (2000, s. 109). Przestrzeń jest dobrze skomunikowana transportem publicznym. Plac otaczają budynki użyteczności publicznej o funkcjach ponadlokalnych — Klementinum z Biblioteką Narodową (barokowy kompleks zabudowań byłego klasztoru, o rodowodzie XI-wiecznym), Nowy Ratusz z Radą Miasta Pragi (1904–1911), Biblioteka Miejska (1924–1928), Pałac Clam-Gallas (1714–1718) i narożny budynek projektu Jose Plecnika (1913–1915) (Lukeš, Kratochvíl, Hroch, 2018). Niewielka ilość obiektów o dużej skali na pierzejowych elewacjach wnętrza urbanistycznego powoduje, że współczynnik artykulacji osi (tabela 1) jest niski. W terminologii Hilliera wnętrze placu jest przestrzenią „wypukłą” (Hillier, Hanson, 2003), czyli miejscem z dobrą widocznością, w którym ludzie lubią przebywać. W zestawieniu z wąskimi uliczkami praskiego Starego Miasta oraz przejściem z dziedziczą Klementinum, wnętrze placu odbierane jest jako wolna przestrzeń o większej skali.

Analiza typów narracji pokazała w tym miejscu urbanistyczną narrację historyczną (rozumianą metaforycznie). Została ona oparta na wpisaniu wnętrza w najstarszy układ urbanistyczny w Pradze oraz nagromadzeniu budynków z różnych epok o różnych stylach architektonicznych — kwestia stylu jako „narracyjnego kostiumu” w historii podejmowana jest np. przez Forty’ego (2020).

Dwie rzeźby w tym miejscu są istotnymi elementami narracji miasta, identyfikowanymi przez mieszkańców i turystów (a także w „głosie” twórców polityki miejskiej) w dyskursie formalnym i nieformalnym: fontanna Tereska przy ścianie pałacu Clam-Gallas (autor Václav Prachner, 1818) upamiętniająca męczennika Jana Nepomuka oraz *Idiom* autorstwa Mateja Krena (1998), czyli umieszczony w holu biblioteki miejskiej słup wysokości 520 cm, złożony w około 8000 książek — „kolumna wiedzy” (Cerný, Parinová, 2018; Szczygieł, 2020; Idiom, 2022). Fontanna Tereska jest obiektem symbolicznym dla mieszkańców Pragi, odnoszącym się do rzeki Wełtawy, a o *Idiomie* odnaleźć można informację: *Lean into it — and you'll know right away what infinity is / Pochyl się nad nim — a od razu będziesz wiedział, czym jest nieskończoność* (Our Beautiful Prague, dostępne: 21.02.2024). W dyskursie narracyjnym obie rzeźby odnoszone są do wartości transcendentnych. Te obiekty także podkreślają tożsamość miejsca, są łatwo identyfikowalne i pozytywnie odbierane, co uwidoczniła analiza mediów społecznościowych (tabela 2). Ilość wyników w kwerendzie mediów społecznościowych placu pokazała także popularność tej przestrzeni, podobnie jak analiza jakościowa poszczególnych wpisów.

Do 2019 roku na płycie placu Mariánského umieszczony był parking, a następnie zrealizowano tutaj projekt urbanistyki taktycznej, wyłączając część placu z ruchu kołowego, umieszczając ławki, stoły i donice z zielenią (IPR Praha). Plac stał się miejscem czasowych wystaw, koncertów, kina plenerowego czy wydarzeń publicznych (takich jak konsultacje społeczne, dyskusje) i innych czasowych aktywności (jak namiot do pobierania materiału do badań w kierunku zakażenia COVID-19 w roku 2021). Te wydarzenia i ich ślady (np. wystawy, infobox) są elementami oficjalnej narracji miasta — dyskursu w mediach publicznych, ale także narracji nieformalnej i tak zwanego „miejsca trzeciego” funkcjonującego mimo braku faktycznych obiektów użyteczności publicznej na placu. Badania Jany Zdrahalovej z zespołem wykazały aktywności w przestrzeni z użytkowaniem elementów pierwotnie do tego nieprzewidywanych, jak siedzenie na słupkach wygradzających ruch uliczny od strefy wolnej od samochodów (Zdrahalová i in., 2023). Etap urbanistyki taktycznej ma kończyć się na Mariánské náměstí wraz z rozpoczęciem realizacji projektu dla placu oraz jego otoczenia, przygotowanego przez studio Xtopix (IPR Praha).

Mapowanie behawioralne w pierwszym przypadku wykazało w trakcie czterech wizyt odpowiednio 108, 228, 138 i 130 osób, z których 17,5% to seniorzy, a około 9% — dzieci. Taki rozkład wiekowy oznacza, że przestrzeń nie jest jeszcze całkiem inkluzywna, biorąc pod uwagę fakt, że wśród mieszkańców Pragi udział wiekowy tych grup wynosi odpowiednio około 26 i 19% (Czeski Urząd Statystyczny). Spośród osób zaobserwowanych w tej przestrzeni 54% to kobiety, co jest zgodne ze strukturą płciową mieszkańców Pragi i oznacza także, że plac Mariánské náměstí uważany jest za przestrzeń bezpieczną (Whyte, 1980). Wśród zaobserwowanych użytkowników przestrzeni 44% z nich przebywało w niej dłużej (niż konieczne przejście) lub uprawiało aktywności opcjonalne według typologii Jana Gehla (Gehl, Svarre, 2021). Ludzie najczęściej siadali na ławkach i stali na krawędzi placu, co potwierdza „lepkość” przestrzeni (ang. „stickiness”).

Analiza space syntax przypadku pierwszego pokazała wyższe niż średni w obszarze analizy współczynniki integracji i łączności, ale niższy współczynnik wyboru. Przestrzeń jest więc dobrze powiązana pieszo z okolicznymi ulicami, ten wniosek jednak dotyczy całego praskiego Starego Miasta. W zestawieniu z ilością osób obecnych w przestrzeni można wysnuć wnioski, że ludzie wybierają tę przestrzeń ze względu na inne walory niż sprawne poruszanie się po mieście. Mogą do nich należeć funkcje, ale brak na placu lokalnych funkcji podstawowych. Z dużym

prawdopodobieństwem można więc stwierdzić, że narracja należy do czynników podnoszących atrakcyjność przestrzeni placu. Własne obserwacje prowadzą do wniosku, że przestrzeń Mariánské náměstí odznacza się autentycznością narracji, zarówno jako dyskurs nieformalny, jak i w rozumieniu metaforycznym, pozbawionej historycznego kostiumu. Działanie taktycznej urbanistyki natomiast generuje w tym miejscu poczucie bezpieczeństwa oraz możliwość aktywności opcjonalnych — siedzenia i swobodnej rozmowy, z czego ludzie korzystają.

Przypadek Mariánské náměstí został porównany z Małym Rynkiem w Krakowie w celu wyciągnięcia wniosków dotyczących danych liczbowych z mapowania. Mały Rynek w Krakowie zlokalizowany jest podobnie jak przypadek pierwszy, czyli w gęstej zabudowie Starego Miasta; jest to około 200 metrów od Rynku Głównego (3 minuty dojazdu). Pierzeje placu tworzą budynki z różnych okresów historycznych, podobnie jak w przypadku praskiego placu stanowiące historyczną narrację przestrzenną, czyli rozumianą metaforycznie, co przekłada się zarówno na wydźwięk dyskursu formalnego (w tym założenie ochrony dziedzictwa), jak i aktywności proponowane w tej przestrzeni — również w ramach narracji formalnej. W parterach, piwnicach i często na piętrach zlokalizowane są lokale użyteczności publicznej. Na płycie Rynku z okazji 750-lecia lokacji miasta umieszczono kopię płyty nagrobnej Bolesława Wstydliviego. Rozmieszczone są także ławki i donice. Płyta ma różne poziomy, połączone schodami terenowymi, w które wkomponowano fontannę przy centralnej części wschodniej ściany placu. To, co różni Mały Rynek od placu Mariánské náměstí, to brak w chwili obecnej realizacji taktycznej urbanistyki. Krakowska przestrzeń natomiast w pewnych okresach roku jest miejscem wystawy plenerowej, koncertu bądź jarmarku.

Analiza space syntax przypadku drugiego pokazała, podobnie do przypadku pierwszego, wyższe niż średni w obszarze analizy współczynniki integracji i łączności oraz wyższą artykulację osi (więcej budynków na ścianach wnętrza, tworzących potencjał do przestrzeni użyteczności publicznej) (tabela 1), z czego wynika, że przestrzeń ta powinna być bardziej uczęszczana niż przypadek pierwszy, co nie odzwierciedla stanu faktycznego.

Podczas obserwacji mapowania behawioralnego zliczono od 54 do 140 osób podczas każdej z wizyt. Tylko 2% z nich stanowiły dzieci, a 10% seniorzy, co oznacza, że przestrzeń nie jest przyjazna dla różnych grup wiekowych. Kobiety stanowiły 47% użytkowników przestrzeni. Najbardziej kontrastową daną w stosunku do przypadku pierwszego jest procent aktywności opcjonalnych w przestrzeni: 10% użyt-

kowników przestrzeni. Ten udział oznacza, że Mały Rynek w Krakowie traktowany jest prawie wyłącznie jako przestrzeń komunikacji.

Analiza mediów społecznościowych (tabela 2) pokazała natomiast mniejszą niż w przypadku Mariánské náměstí ilość zdjęć na Instagramie oraz mniejszą ilość komentarzy na portalu Google, natomiast wyższą ocenę przestrzeni. Społeczność Krakowa (czyli głos mieszkańców) w dyskursie prowadzonym za pomocą mediów elektronicznych uznaje to miejsce za bardziej estetyczne niż Mariánské náměstí. To porównanie pokazuje wartość metaforycznie rozumianej narracji nieformalnej i tymczasowej, jaką jest działanie urbanizmu taktycznego w Pradze.

2.2. Przypadki 3 i 4

Browar mieszczański w dzielnicy Holešovice w Pradze został zbudowany w roku 1897 i obejmuje teren około 22 000 m². Obiekt stanowi nawarstwienie narracji historycznej, czyli zastanego kontekstu przebudowanych postindustrialnych budynków z zachowaniem historycznego stylu (Zdráhalová, 2014), co jest przykładem narracji przestrzennej rozumianej w wymiarze metaforycznym — przestrzeni miasta jako palimpsestu (Michałowska, 2014) oraz współczesnej. Kompleks został przebudowany w roku 2009 według projektu biura CMC Architectes. W zespole dodano także nowe budynki — o formach nienawiązujących stylistycznie do historycznych sąsiadów, ale nowoczesnych. W końcu roku 2021 wszystkie budynki łącznie mieściły 155 mieszkań, 12 000 m² powierzchni biurowej i 5500 m² powierzchni handlowej. Na tym terenie zlokalizowany jest m.in. sklep spożywczy, drogeria, biura, restauracja i pizzeria.

Obiekt promowany jest przez miasto i radę dzielnicy jako punkt na ścieżce spacerowej prowadzącej przez istotne przestrzenie postindustrialne (sieć ważnych miejsc spacerowych jest elementem oficjalnej narracji miasta — dyskursu twórców polityki miejskiej, skierowanego do mieszkańców i turystów).

Realizacja przebudowy była wielokrotnie wyróżniana i nagradzana, co jest elementem narracji oficjalnej i świadczy o wysokim poziomie architektury. Narracja własna architektów natomiast wybrzmiewa jako poszanowanie dla zastanego kontekstu i poszukiwanie nowoczesności: *miejsce, w którym fermentowało piwo i przechowywano piwne kegi, stało się bodźcem do oryginalnego projektu otwartej i jednocześnie introspektywnej przestrzeni dla kreatywnych i nowoczesnych mieszkań w duchu industrialnym* (CMC Architects). Forma budynków i wnętrz między nimi — w odbiorze „sterylnych”, jasnych i dopraco-

wanych, pozwala domyślać się, że przestrzeń ta uległa gentryfikacji, podobnie jak cała dzielnica (Zdráhalová, 2014). Widoczna dbałość o *genius loci* to zachowanie zabytkowej tkanki ze współczesnymi uzupełnieniami, obecność sztuki w przestrzeni publicznej, terenów zielonych i miejsc do siedzenia.

Teren jest otwarty dla okolicznych mieszkańców, w obiekcie jest więc także miejsce na narrację nieformalną. Jednak ściany budynków i ogrodzenie (z otwartymi bramami) tworzą wyraźną, czasami fizyczną, a miejscami optyczną i psychologiczną barierę od otaczających ulic. Jednocześnie analiza space syntax wykazała, że ulice, z których dostępny jest Browar są jednymi z najlepiej zintegrowanych w dzielnicy Holešovice. Przestrzeń wewnątrz (system wewnątrz „wypukłych”) ma potencjał na utworzenie przestrzeni wysokiej jakości, a jednocześnie kameralnej — chętnie wybieranej przez ekskluzywne marki (Van Nes, Yamu, 2021).

Mapowanie behawioralne terenu wykazało w trakcie wizyt odpowiednio — 62, 99, 133 osoby, z których 8,5% to seniorzy, a około 4% — dzieci. Ten rozkład wiekowy oznacza jeszcze mniejszą inkluzywność przestrzeni niż na Mariánské náměstí (przypadek pierwszy). Spośród zaobserwowanych osób 45% to kobiety, ale duży udział mężczyzn może być związany z lokalizacją firm informatycznych na terenie zespołu. Około 20% zaobserwowanych użytkowników przestrzeni przebywało w niej dłużej lub uprawiało aktywności opcjonalne. Największy ruch ludzi następował w rejonie wyjścia z lokali handlowych, w których realizowane są podstawowe potrzeby.

Analiza space syntax przypadku trzeciego wykazała wyższe niż średni w obszarze analizy współczynniki integracji i łączności, niższy współczynnik wyboru i entropii (czyli zrównoważoną ilość połączeń). Przestrzeń jest dobrze powiązana z okolicznymi ulicami, co jest cechą całej dzielnicy (Zdráhalová, 2014).

Porównywany z holeszowickim, Browar Lubicz w Krakowie został zbudowany w roku 1840 i obejmuje porównywalny teren — około 22 000 m². Również stanowi nawarstwienie narracji historycznej (postindustrialnych budynków) i współczesnej — został przebudowany w latach 2011–2016 według projektu biura MOFO Architekti, a w kompleksie dodano nowe budynki. Skalą i materiałami, a także poprzez wpisanie w historyczny układ zabudowy nawiązują one do zastanego układu (Gyurkovich, Dudzic-Gyurkovich, Matusik, 2022), wykorzystując przestrzeń jako palimpsest, jeszcze wyraźniej niż w przypadku Browaru w Holeszowicach. Kompleks mieści 305 mieszkań, 7000 m² powierzchni biurowej i 6300 m² powierzchni han-

dlowej. Na terenie kompleksu zlokalizowana jest restauracja i kawiarnia oraz bank. Sklep spożywczy zakończył działalność.

Ta realizacja również otrzymała wyróżnienia i nagrody, a obiekt promuje swój „rodowód architektoniczny” na elementach identyfikacji wizualnej. Zachowanie pamięci pierwotnej funkcji następuje poprzez tabliczki informacyjne, wystawy zabytkowych etykiet, urządzenia do produkcji piwa jako formy w przestrzeni publicznej (sztuka). Te elementy wprowadzone w miejską przestrzeń są oficjalną narracją w sensie dosłownym (dyskursem zapisanym na oznaczeniach) i metaforycznym — głosem twórców przestrzeni skierowanym do turystów i mieszkańców. Mają wartość informacyjną. Jednocześnie obecność sztuki w przestrzeni publicznej i zachowanie zabytkowej tkanki wraz ze współczesnymi uzupełnieniami zapewniają *genius loci*. Jest to oficjalna narracja spółek zarządzających przestrzenią.

Mimo zapewnienia terenów zielonych, miejsc do siedzenia, terenu otwartego dla okolicznych mieszkańców, brak partycypacji miasta i organizacji obywatelskich w kreowaniu narracji prospołecznej, powoduje, że przestrzeń staje się wyłącznie miejscem zysku — brak w niej społecznych wartości. Brakuje tutaj nieformalnych zachowań i ich śladów.

Mapowanie behawioralne terenu wykazało w trakcie trzech wizyt odpowiednio — 37, 19, 26 osób, czyli znacząco mniej niż w Browarze holeszowickim, mimo zbliżonej gęstości zaludnienia obu obszarów (odpowiednio 5753 osób/km² i 5278 osób/km² — według otwartych danych miejskich Pragi i Krakowa). Spośród tych osób 7,5% to seniorzy, a około 8,5% — dzieci. Wśród osób zaobserwowanych w tej przestrzeni 48% to kobiety, czyli porównywalnie z przypadkiem trzecim. Około 25% zaobserwowanych użytkowników przestrzeni przebywało w niej dłużej, natomiast były to w większości osoby pracujące na tym terenie. Na wyniki mapowania może wpływać analiza syntaktyki przestrzennej, zgodnie z którą zespół jest raczej mniej dostępny niż inne przestrzenie w krakowskim centrum (tabela 1), chociaż nie odbiega znacznie od wyników browaru praskiego. Wyniki mapowania natomiast nie korelują z analizą mediów społecznościowych (tabela 2), zgodnie z którą Browar Lubicz ma wiele opinii pozytywnych i dużo zdjęć na Instagramie, z czego można wnioskować, że jest uznawany za estetyczną przestrzeń.

2.3. Przypadek 5

Ściana Johna Lenon na Pradze jest obiektem, dla którego nie znaleziono przypadku porównawczego. Mur klasztoru maltańskiego na placu

Velkopřevorské náměstí od lat 70. XX wieku jest kanwą dla nieformalnych napisów, graffiti, zaangażowanych haseł — wizualnej i literackiej narracji nieformalnej zaangażowanego dyskursu „głosów” mieszkańców i aktywistów. Organizowano tu wiece i antypartyjne demonstracje. W okresie komunizmu stanowiła miejsce nieformalnej narracji oporu dla reżimu, także rozumianej metaforycznie, realizującej się przez działania partycypacyjne. Wielokrotnie była zamalowywana przez władze, ale za każdym razem napisy wracały. W tym sensie miejsce stało się palimpsestem — rzeczywistą i metaforyczną kanwą dla walki zaangażowanych jednostek z reżimem, realizowanej poprzez narrację słowną, wizualną oraz działania.

Istotnym elementem dziedzictwa tego miejsca jest nazwa obiektu, pochodząca od nagrobka, który fani Johna Lenon stworzyli w tym miejscu po śmierci artysty. W 2019 roku ściana została oficjalnie uznana za miejsce pamięci. W tym momencie narracja nieformalna została sformalizowana — poprzez akt fundowania jako element oficjalnego dyskursu władz miejskich (śladem tego działania jest tablica informacyjna).

Wyniki mapowania behawioralnego przestrzeni przy ścianie Johna Lenon pokazały, że miejsce jest użytkowane głównie w celu oglądania graffiti, fotografowania go bądź fotografowania siebie lub innych ludzi na tle ściany. Ilość ludzi zebranych pod ścianą była zdecydowanie wyższa od ilości przechodniów przechodzących przez plac bez zatrzymywania (tabela 3). Wszystkie osoby zaobserwowane pod ścianą fotografowały ją, siebie bądź osoby znajome lub były fotografowane. Podczas obserwacji spotkano jedną osobę, która pod ścianą wykonywała inną czynność — młody mężczyzna malował graffiti (co jest działaniem nielegalnym). Stosunkowo dużo osób przychodzi w to miejsce w grupach (80–96%), charakterystycznym faktem jest także obecność grup zorganizowanych. Niewiele zaobserwowano dzieci (0,5–2%), natomiast ilość seniorów (6–20%) podnosiła się zasadniczo w momencie zorganizowanej wycieczki seniorów. Wszystkie te znaczące liczby osób zaobserwowano pomimo nie najlepszego połączenia placu z tkanką miasta. Analiza space syntax pokazała niższe niż średni w obszarze analizy współczynniki integracji i łączności — mało powiązań z okolicznymi ulicami i dłuższy dystans do nich. Łatwiej jest przechodniom przemierzyć dzielnicę kierując się inną drogą.

Analiza mediów społecznościowych pokazała natomiast ponad 31 000 opinii na Google i prawie 80 000 zdjęć ściany na Instagramie. Są one formalnie zbieżne — stanowią wizerunki pojedynczych osób lub ich grup na tle różnych fragmentów kolo-

rowej ściany. Można je zakwalifikować jako głosy turystów (Michałowska, 2014), które podlegają procesowi charakterystycznemu dla tego typu wypowiedzi — homogenizacji i dekontekstualizacji (kadr najczęściej obejmuje tylko fragment ściany).

Procesy ciągłego, dalej trwającego przemalowywania ściany (obecnie niezgodnego z prawem) oraz intensywnego uwieczniania wizerunków ludzi na jej tle w mediach społecznościowych wskazują, że działanie narracji nieformalnej w tym miejscu jest silne, mimo że nie jest związane z żadnym rzeczywistym, konkretnym obrazem przestrzeni, skoro obrazy na ścianie Lennona zmieniają się wraz z czasem. Narracja dominuje tutaj także nad estetycznymi i funkcjonalnymi cechami przestrzeni — nie wszystkie obrazy cechują się wysoką wartością estetyczną.

3. DYSKUSJA

Badania pokazały, że narracja miejskich przestrzeni publicznych wpływa na ich żywotność (ilość przebywających osób, zróżnicowanie i różne rodzaje aktywności oraz czas przebywania) oraz odbiór odzwierciedlany w mediach społecznych. Na tle badań zespołu Jahna Gehla (np. Gehl, Svarre, 2021, Gehl People) oraz oceny według metodologii organizacji Project for Public Spaces (Jeleński, Kosiński, 2009) uznać można, że przestrzenie z bogatą narracją i większą ilością użytkowników są bardziej „udanymi” wnętrzami miejskimi.

Rezultaty badania pokazały także wpływ, który na wyniki analizy syntaksy przestrzeni ma „narracyjna warstwa” miasta oraz walory uwzględnienia metody space syntax w badaniu narracji przestrzeni publicznych. Kompleksowe ujęcie obu tych kwestii w powiązaniu z badaniami odbioru przestrzeni przez jej użytkowników konieczne jest do przyjęcia odpowiedniej polityki miejskiej umożliwiającej ochronę dziedzictwa, a jednocześnie zapewnienie żywotności przestrzeni oraz udanego kształtowania tych miejsc przez architektów.

Obserwacja przypadków potwierdziła teorię Richarda Sennetta (1990), który wysuwa argument za przestrzenią miejską, w której wydarzenia są stopniowo rozwijane oraz Lofland (1998), wprowadzającej typologię, w której występuje zaskoczenie, komizm i nieuporządkowanie w przestrzeni publicznej miasta. Austin (2020) tworząc genealogię środowisk narracyjnych, podzieliła miejsca zgodnie z ich przeznaczeniem i umiejscowionymi w niej rytuałami. To działanie powoduje, że znacząca przestrzeń miejska jest narracją samą w sobie.

Przypadek obydwu browarów wymaga głębszej analizy. Mapowanie wykazało łącznie około trzykrot-

nie więcej osób w Browarze w Holeszowicach niż w obiekcie referencyjnym (Browar Lubicz), ale niski udział seniorów i dzieci. Kompleksy te mają porównywalną wielkość terenu, nasycone są funkcjami, podobną estetykę przestrzeni i gęstość ludzi w okolicy, dostęp do komunikacji publicznej. Należałoby sprawdzić, czy dobrym tropem badawczym jest przeanalizowanie poziomów gentryfikacji dzielnic.

Opisywane badanie ma charakter nieco spekulatywny. Pada pytanie o możliwe przypadki ilości i aktywności ludzi w niej oraz obiektywność odbioru narracji i samodzielnej jej analizy. Jednak te metody oparte są na metodach Gehla (Gehl, Svarre, 2021), a spisywanie własnych wrażeń przez badaczy, czyli metoda „pamiętnika” stosowana jest w naukach humanistycznych. Prawidłowe przeanalizowanie narracji architektonicznej w przestrzeni miasta wymaga połączenia analiz urbanistycznych z paradygmatem humanistycznym.

Uzupełnieniem opisywanych studiów mogłoby być przebadanie poprzez ankietę bądź wywiady pogłębione odbioru narracji przez użytkowników. Znaczenie może mieć także czynnik przywiązania do miejsca (Lewicka, 2012), dla pogłębienia badań przydatne więc byłoby przeprowadzenia ankiety według metodologii Lewickiej.

4. WNIOSKI

Badanie pokazało, że narracja rozumiana zarówno tradycyjnie — jako dyskurs na temat przestrzeni miasta (w tym bez wątpienia narracyjne media, jakimi są literatura i film oraz niefabularne formy operujące słowem), jak i rozumiana metaforycznie — jako wykorzystane środki kreowania przestrzeni lub aktywności w niej obecnych, jest jednym z atraktorów dla miejsca, wpływających na ruch pieszcy, tzw. „lepkosć przestrzeni” i tym samym kreującym sytuacje odbiegania od reguły w badaniu konfiguracji sieci — widać to szczególnie w przypadkach Mariánské náměstí i Ściany Johna Lenona.

Narracja szczególnie wpływa na aktywności opcjonalne w przestrzeni. Można na podstawie dwóch powyższych przypadków wysnuć wniosek, że takie założenie dotyczy przede wszystkim narracji nieformalnej.

Wspomniany dyskurs o mieście jako narracja tradycyjna w zestawieniu z figurą miejsca — jego formą i przeznaczeniem — został wykazany w trzech konfiguracjach: dyskurs „wynikający” z miejsca (np. dyskusja o nim, pamiętnik), dyskurs mający wpływ na formę miejsca (np. strategia miejska, tekst planu miejscowego, zapisane idee architekta) oraz dyskurs fizycznie zlokalizowany lub uwieczniony w danym

miejscu (np. nazwy ulic, placów, tablice informacyjne, interaktywna wystawa).

W trakcie obserwacji wyłoniły się następujące rodzaje narracji architektonicznej — traktowanej metaforycznie „opowieści” o przestrzeni:

- 1) historyczna — układ urbanistyczny wynikający z minionych czasów oraz zachowana, historyczna zabudowa, a także oryginalne elementy przestrzenne (budowle, detale itp.), w tym elementy dziedzictwa;
- 2) współczesna — współczesny układ urbanistyczny, zabudowa oraz elementy przestrzenne, takie jak meble miejskie, oświetlenie lub budowle;
- 3) tropy — ślady w przestrzeni wskazujące na dawne sposoby użytkowania (np. pozostawione elementy infrastruktury, nieużywane już przedmioty, historyczne szyldy, fragmenty ogrodzeń i układu drogowego) oraz współczesne sposoby użytkowania chwilowo niewystępujące w przestrzeni, w tym nieformalne (np. ślady obozowisk osób w kryzysie bezdomności, pozostałości po świętach ulicznych, działaniach artystycznych i akcjach społecznych, przedmioty pozostawione dla zagarniania przestrzeni); widoczne podczas obserwacji przestrzeni i w mediach społecznościowych;
- 4) kostium — nadanie przestrzeni i występującym w niej obiektom określonego stylu „udającego” najczęściej czasy minione poprzez środki architektoniczne, tematyzacja przestrzeni.

Dodatkowo narracja miejska może być oficjalna — jak kreowane przez władze miejskie teksty i przekazy o mieście w przestrzeni publicznej, identyfikacja wizualna narzucona przez miasto, przekazująca preferowany wizerunek, widoczna w mediach tradycyjnych oraz dokumentach miejskich (do tej grupy na pewno zaliczone zostaną głosy twórców polityki miejskiej i badaczy). Może być także nieoficjalna — spontanicznie tworzone miejsca trzecie, układ i forma przestrzeni wywołujące aktywności nieprzewidziane przez twórców przestrzeni, aktywności spontaniczne, styk pomiędzy rzeczywistością fizyczną oraz legendami miejskimi (do tej grupy należą głosy „milczące” oraz mieszkańców, turyستów i częściowo artystów).

*Badania zostały wsparte przez Narodową Agencję Wymiany Akademickiej NAWA w ramach Programu wymiany osobowej studentów i naukowców w ramach współpracy bilateralnej, edycja 2021. Niektóre rezultaty artykułu są wynikiem stażu naukowego E. Szpakowskiej-Loranc na Politechnice Czeskiej w Pradze.

REFERENCES

- Austin, T. (2020), *Narrative Environments and Experience Design. Space as a Medium of Communication*, New York, NY; Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge.
- Barthes, R. (1999), 'Śmierć autora', *Teksty Drugie : teoria literatury, krytyka, interpretacja*, 1/2 (54/55), pp. 247–251.
- Bizio, K. (2010), 'Narracje struktury w architekturze współczesnej: wybrane aspekty', *Czasopismo Techniczne. Architektura*, 107(7-A/2), pp. 37–42.
- De Bleeckere, S., Gerards, S. (2017), *Narrative Architecture: A Designer's Story*, New York, Milton Park: Routledge.
- Bordwell, D. (1985), *Narration in the Fiction Film*, Madison: University of Wisconsin Press.
- Broadbent, G., Bunt, R., Jencks, C. (1980), *Signs, Symbols and Architecture*, Hoboken: Wiley.
- Cerný, M., Perinová, M. (2018), *111 Places in Prague That You Shouldn't Miss*, Cologne: Emons Verlag.
- Chuang, I.-T., Chen, Q., Poorthuis, A. (2023), 'Categorizing urban space based on visitor density and diversity: A view through social media data', *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 50(6), pp. 1471–1485. Available at: <https://doi.org/10.1177/23998083221139848> (accessed: 20.02.2024).
- CMC architects, *Loft With Love*. Available at: <https://www.archdaily.com/924319/loft-with-love-cmc-architects>, (accessed: 2.01.2024).
- Coates, N. (2012), *Narrative Architecture*, Hoboken: Wiley.
- Cobley, P. (2001), *Narrative*, London: Routledge.
- Czarniawska-Joerges, B. (1997), 'Kto pisze miasto?' [in:] Zeidler-Janiszewska, A. (ed.), *Pisanie miasta – czytanie miasta*, Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Czech Statistical Office. Available at: <https://www.czso.cz/csu/scitani2021/> (accessed: 30.03.2023).
- Ellin, N. (1999), *Postmodern urbanism*, New York: Princeton Architectural Press.
- Forty, A. (2020), *Words and Buildings. A Vocabulary of Modern Architecture*, High Holborn, London: Thames & Hudson.
- Foucault, M. (1999), 'Kim jest autor?' [in:] Foucault, M., (ed.) Komendant, T., *Szaleństwo i literatura. Powiedziانة, napisane*, Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Gehl, J., Svarre, B. (2021), *Jak studiować życie w przestrzeni publicznej*, Warszawa: Narodowy Instytut Architektury i Urbanistyki.
- Gehl People. Available at: <https://www.gehlpeople.com/> (accessed: 26.08.2024)
- Gyurkovich, M., Dudzic-Gyurkovich, K., Matusik, A. (2022), 'Opuszczone browary i destylarnie – adaptacja zabytkowych struktur i kontynuacja tkanki urbanistycznej jako element zrównoważonego rozwoju miast historycznych', *Wiadomości Konserwatorskie*, 71, pp. 107–120. Available at: <https://doi.org/10.48234/WK71BREWERIES> (accessed: 21.02.2024).
- Hillier, B. (1996), *Space is the machine: A configurational theory of architecture*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Hillier, B. et al. (1987), 'Creating Life: Or, Does Architecture Determine Anything?', *Architecture et Comportement / Architecture and Behaviour*, 3(3), pp. 233–250.
- Hillier, B., Hanson, J. (1984), *The social logic of space*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hillier, B., Hanson, J., Graham, H. (1987), 'Ideas are in things: an application of the space syntax method to discovering house genotypes', *Environment and Planning B*, 14, pp. 363–385.
- Idiom (2022), Městská knihovna v Praze. Available at: <https://www.mlp.cz/en/1416-idiom/?KNIHOVNA=0&> (accessed: 28.03.2023).
- IPR Praha. Available at: <https://iprpraha.cz/> (accessed: 21.02.2024).
- Jeleński, T., Kosiński, W. (2009), *Jak przetworzyć miejsce: Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*, Kraków: Fundacja Partnerstwo dla Środowiska.
- Kaczmarczyk, K. (2017), *Narratologia transmedialna: teorie, praktyki, wyzwania*, Kraków: Universitas.
- Konferencja Ministrów Kultury (2018), *Ku wysokiej jakości Baukultur dla Europy*. Available at: http://niaiu.pl/wp-content/uploads/2019/02/tlumaczenie_deklaracja_davos.pdf (accessed: 2.12.2020).
- Koucký, R. et al. (2014), *Metropolitan Plan. The spirit of the plan*, Prague Institute of Planning and Development. Available at: http://en.iprpraha.cz/uploads/assets/Metropolitan_Plan_The_spirit_of_the_plan.pdf (accessed: 14.12.2020).
- Lefebvre, H. (1991), *The Production of Space*, Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Lofland, L. (1998), *The Public Realm: Exploring the City's Quintessential Social Territory*, Hawthorne: Aldine de Gruyter.
- Lewicka, M. (2012), *Psychologia miejsca*, Warszawa: Scholar.
- Lukeš, Z., Kratochvíl, P., Hroch, P. (2018), *Prague modern. Architectural City Guide 1850–2000*, Prague: Paseka Publishers.
- Lyu, F. (2019), 'Architecture as spatial storytelling: Mediating human knowledge of the world, humans and architecture', *Frontiers of Architectural Research*, 8(3), pp. 275–283. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.foar.2019.05.002> (available at: 21.02.2024).
- Monestiroli, A. (2009), *Trygłif i metopa: dziewięć wykładów o architekturze*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Narrating Space / Spatializing Narrative: Where Narrative Theory and Geography Meet* (2016), Ryan, M.-L., Foote, K., Azaryahu, M. (eds.), Columbus, OH: The Ohio State University Press.
- Nawrotek, K. (2005), *Ideologie w przestrzeni, próby demystyfikacji*, Kraków: Universitas.
- van Nes, A., Yamu, C. (2021), *Introduction to Space Syntax in Urban Studies*, Springer Nature Switzerland AG.
- Niezabitowski, A. (2016), 'Narracja architektoniczna – interpretacje, spekulacje czy fakty empiryczne?', *Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*, 61(1), pp. 5–30.
- New European Bauhaus. About the Initiative: European Union. Available at: https://new-european-bauhaus.europa.eu/about/about-initiative_en (accessed: 28.03.2023).
- Our Beautiful Prague, www.ourbeautifulprague.com (accessed: 21.02.2024).
- Pabich, M., Wierzbicka, A.M. (2022), 'Twórczość architektoniczna Le Corbusiera w Paryżu a wolność decyzji. Architektura mieszkaniowa', *Środowisko mieszkaniowe / Housing Environment*, 39, pp. 4–19. Available at: <http://dx.doi.org/10.4467/25438700SM.22.009.16587> (accessed: 21.02.2024).
- Parsons, A. (2009), 'Narrative Environments: How Do They Matter?', *Rhizomes*, vol. 19. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1784969> (accessed: 2.01.2024).
- Psarra, S. (2009), *Architecture and Narrative: The Formation of Space and Cultural Meaning*, New York, NY; Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge.
- Rakatsky, M. (1992), 'Spatial Narratives' [in:] Whiteman, J., Kipnux, J., Burdett, R. (eds.) *Strategies in Architectural Thinking*, Chicago & Cambridge, MA: Chicago Institute for Architecture and Urbanism & The MIT Press, pp. 201–221.
- Rewers, E. (2000), 'Gdańsk jako narracja: nawarstwianie czy modyfikacja', *Ars Educandi*, vol. II, pp. 108–117.
- Ryan, M.-L. (2007), 'Toward a definition of narrative' [in:] Herman, D. (ed.), *The Cambridge Companion to Narrative*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 22–36.
- Seamon, D. (2012), 'Place, place identity, and phenomenology: A triadic interpretation based on JG Bennett's systematics' [in:] Casakin, H., Barnardo F. (eds.). *The role of place identity in the perception, understanding, and design of built environments*, Bentham Books, Sharjah, pp. 3–12. Available at: https://www.researchgate.net/figure/The-people-place-triad_fig4_285881740 (accessed: 12.07.2023).
- Sennett, R. (1990), *The Conscience of the Eye: The Design and Social Life of Cities*, New York: Knopf.
- Stevenson, D. (2019), *The City / Miasto*, transl. M. Topa, Gdańsk: Części Proste.
- Szczygieł, M. (2020), *Osobisty przewodnik po Pradze*, Warszawa: Wydawnictwo Dowody.
- Szpakowska, E. (2013), 'Społeczne walory narracji architektonicznej ujęte w narracji biotopicznej' [in:] Jędrusko, A. (ed.), *Społeczna rola architektury*, vol. 1, Nowy Targ: PPWSZ, pp. 183–196.
- Szpakowska-Loranc, E. (2016), 'Function of time in narration of contemporary cities' [in:] *A: Virtual City and Territory. Back to the Sense of the City: International Monograph Book*, Barcelona: Centre de Política de Sòl i Valoracions, pp. 180–188.
- Szpakowska-Loranc, E. (2019), 'On the Relationship Between Architectural and Literary Narrative', *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 471, 072014. Available at: <http://dx.doi.org/10.1088/1757-899X/471/7/072014> (available at: 21.02.2024).
- Szpakowska-Loranc, E. (2021), 'Multi-Attribute Analysis of Contemporary Cultural Buildings in the Historic Urban Fabric as Sustainable Spaces — Krakow Case Study', *Sustainability*, 13, 6126. Available at: <https://doi.org/10.3390/su13116126> (accessed: 23.07.2023).
- Tichá, J. (2015), 'Między pierwszą a drugą nowoczesnością. Praga po 1989 roku', *Autoportret. Pismo o dobrej prze-*

- strzeni*, 11/23. Available at: <https://www.autoportret.pl/artykuly/miedzy-pierwsza-a-druga-nowoczesnoscia/> (accessed: 10.12.2020).
- Turner, A. (2004), *DepthMap4: A Researcher's Handbook*, London: University College London.
- Turner, A. (2001), 'Angular Analysis' [in:] *Proceedings of the 3rd International Symposium of Space Syntax*, pp. 1–13, 8.
- Whyte, W.H. (1980), *The social life of small urban spaces*, Washington, DC: Conservation Foundation.
- Wierzbicka, A.M. (2013), 'Architektura jako narracja znaczeniowa', *Prace Naukowe Politechniki Warszawskiej. Seria Architektura*, vol. 11, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
- Wierzbicka, A.M. (2019), 'Anticipation of Contemporary Sacred Buildings — New Directions in Designing Semantic Architecture', *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 471, 082061. Available at: <http://dx.doi.org/10.1088/1757-899X/471/8/082061> (accessed: 20.12.2023).
- Wierzbicka, A.M., Arno, M. (2022), 'Adaptation of places of worship to secular functions with the use of narrative method as a tool to preserve religious heritage', *Muzeologia a kultúrne dedičstvo*, 10, pp. 63–77. Available at: <http://dx.doi.org/10.46284/mkd.2021.10.4.5> (accessed: 20.12.2023).
- Yamu, C., van Nes, A., Garau, C. (2021), 'Bill Hillier's Legacy: Space Syntax — A Synopsis of Basic Concepts, Measures, and Empirical Application', *Sustainability*, 13, 3394. Available at: <https://doi.org/10.3390/su13063394> (accessed: 12.02.2023).
- Zdráhalová, J. (2014), 'Spatial and Social Boundaries in Gentrified Neighbourhoods', *Advanced Engineering Forum*, 12, pp. 23–29. Available at: <https://doi.org/10.4028/www.scientific.net/AEF.12.23> (accessed: 26.08.2024).
- Zdráhalová, J. (2015), 'Transformation of an inner city in the postsocialist period, case study Holešovice, Prague', *Architektúra & Urbanizmus*, pp. 166–179.
- Zdráhalová, J. et al. (2023), 'Využití umělé inteligence pro analýzu pohybu lidí ve veřejném prostoru. Případová studie Mariánské Náměstí v Praze', *Urbanismus a Územní Rozvoj*, pp. 26–35.